

Anerkendelse og stigmatisering

EN UDERSØGELSE AF BETYDNINGEN AF ANERKENDELSE
OG STIGMATISERING FOR UNGE MED ET HANDICAP

AF SINE KJÆR ANDERSEN - 20194200

VEJLEDER: MARIE ØSTERGAARD MØLLER

ANTAL ANSLAG: 167310

ANTAL ORD: 26706

DATO: 12.07.2024

Indholdsfortegnelse

Abstract	3
Kapitel 1.....	5
Indledning.....	5
Problemfelt.....	5
Barrierer i uddannelsessystemet.....	6
Hvorfor bør man tage en uddannelse?.....	7
Anerkendelse i sociale relationer	7
Hvad sker der, hvis vi ikke anerkendes?	8
Hvad er stigmatisering?.....	11
Stigma og identitetsdannelse	12
Hvad er selvstigmatisering?	13
Problemformulering.....	14
Kapitel 2.....	15
Teori	15
Axel Honneth - kampen om anerkendelse.....	15
Handlekraftig eller handlingslammet?	18
Nancy Fraser - Rethinking Recognition.....	18
Erving Goffman - stigmatisering og selvstigmatisering.....	21
Miskrediteret eller potentielt miskrediteret?	21
Hvad er selvstigmatisering?	22
Rethinking the sociology of stigma	23
Operationalisering af teorier.....	24
Kapitel 3.....	26
Metode	26
Dokument metode	26
Kvalitativt semistruktureret interview	29
Valg af interviewpersoner	32

Hermeneutisk videnskabsposition og analysetilgang.....	35
Kodningsstrategi	36
Analysestrategi	39
Kapitel 4.....	41
Analyse	41
Anerkendelsens betydning	41
Stigmatisering og fordomme	63
Kapitel 5.....	70
Konklusion	70
Kapitel 6.....	72
Diskussion.....	72
Litteraturliste	75

Abstract

In Denmark, it is estimated that around 30 percent of the population lives with a disability, yet everyday life for many young people with a disability is characterized by unequal opportunities for participation, unequal recognition, discrimination, stigmatization and exclusion from areas of society such as educational and work areas.

The statistics show that young people with a disability to a far lesser extent compared to young people without a disability get an education and are often not participating on the labor market. Studies show that young people with a disability generally have a lower level of education, higher drop-outs from education, low quality of life and higher absenteeism. Education has great influence on personal development, as it is often during the identity-forming years that young people take up an education. Education also contributes to increasing the quality of life and is at the same time an essential prerequisite for future job opportunities, so that young people with a disability avoid exclusion later in life.

This thesis therefore aims to investigate the importance of recognition from society and the solidarity for young people with a disability in the consideration of choosing to start an education. The study is based on knowledge gathered through four qualitative interviews and two documents to support the findings of the analysis. The study is based on preexisting theory, and the interviews have therefore been the subject of a theoretical scrutiny on investigating whether recognition from society and the solidarity, as well as the encounter with stigmatizing attitudes, have on the consideration of choosing to start an education for young people with a disability.

The study shows that especially recognition in the private sphere contributes to the establishment of a high self-esteem, which leads to an understanding that recognition in the private sphere is important for young people with a disability in their practical relationship they have to themselves. Recognition in the private sphere has a positive effect on young people's self-esteem, which further enables them to interact in solidarity and thereby gain recognition from the solidarity.

The study also found that there can be a difference in how young people with a mental or physical disability are affected by the lack of recognition and stigmatizing prejudices. The

analysis shows that three of the informants in the study have started an education even though they have experienced lack of recognition from the society and have been met with stigmatizing prejudices, while the informant who has a mental disability to a greater extent has experienced negative impact on her self-esteem due to the lack of recognition.

Kapitel 1

Indledning

Problemfelt

Ulige deltagelsesmuligheder, ulige anerkendelse, diskrimination, stigmatisering og eksklusion præger hverdagen for mange unge med et handicap (Krab, Thygesen & Falster, 2023; 6-7 ; Danske patienter, 2019 ; Det centrale handicapråd, U.Å.). I Danmark føres der ikke statistikker over hvor mange mennesker, der lever med et handicap, men i en undersøgelse af Danske Handicaporganisationer (DH), vurderer omkring 30 procent mellem 16 og 64 år, at de lever med et handicap. Alligevel oplever personer med et handicap, fysisk såvel som psykisk, at blive diskrimineret, stigmatiseret og ekskluderet fra sociale områder i samfundet, såsom uddannelses- og arbejdsområder (Danske Handicaporganisationer, U.Å ; Institut for menneskerettigheder; 2024).

Danmark tiltrådte i 2009 FN's handicapkonvention, hvis formål: "er at fremme, beskytte og sikre muligheden for, at alle personer med handicap fuldt ud kan nyde alle menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder på lige fod med andre, samt at fremme respekten for deres naturlige værdighed." (Institut for menneskerettigheder, U.Å.) Handicapkonventionens formål er stærkt knyttet til et medborgerskabs ideal om, at vi som medborgere er ligestillede, ansvarlige og aktive medlemmer af samfundet. Thomas Humphrey Marshall ser medborgerskabsidealet som en sikring af en reel lige status som medborger for alle i samfundet. Marshalls forestilling af universelle rettigheder er, at de, i kraft af deres universelle karakter, vil skabe lighed i status og dermed samfundsmæssig integration og solidaritet. Universalrettighederne bliver udtryk for ligeværdige borgeres gensidige anerkendelse i det politiske fællesskab, som medborgerskab betegner (Marshall, 2003:29). Men mennesker med handicap oplever stadig barrierer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet. Faktisk viser en undersøgelse fra Arbejderbevægelses Erhvervsråd, der er udarbejdet for Danske Handicaporganisationer, at risikoen for at være uden uddannelse og job er fire gange så stor, hvis man har et handicap (Phil, Jensen, & Weber, 2022; 1).

Barrierer i uddannelsessystemet

Statistikkerne viser, at kun 66 procent af unge med et handicap er i gang med en ungdomsuddannelse, sammenlignet med unge uden et handicap, hvor det er 86 procent, der er i gang med en uddannelse. Undersøgelser viser, at unge med et handicap generelt har lavere uddannelsesniveau, højere frafald på uddannelser, mistrives samt har højere fravær sammenlignet med mennesker uden et handicap (Institut for menneskerettigheder, 2024).

Unge med et psykisk handicap har oftest mere kompliceret behov for støtte til at gennemføre en ungdomsuddannelse end personer med et fysisk handicap, som har mere veldefineret støttebehov (Amilon, Østergaard, & Olsen, 2020:8). Oftest oplever de unge lange ventetider hos psykiatere og psykologer, som trækker mulighederne for støtte i langdrag, hvilket kan have konsekvenser for, om de kan fortsætte på deres uddannelse (Danske Handicaporganisationer, U.Å.). Det gør sig tillige gældende for personer med fysiske handicap, der ligeledes kan risikere, at behandlingstider trækker i langdrag, når der søges om hjælpemidler til uddannelsesstart, hvilket sætter dem bagud fra begyndelsen. Det fører i flere tilfælde til bekymringer hos de unge, og nogle vælger at droppe ud af uddannelsen som følge af manglende støtte og hjælpemidler (Amilon, Østergaard, & Olsen, 2020:57).

Mennesker med et handicap er generelt oftere droppet ud af en uddannelse end mennesker uden et handicap. I særdeleshed viser statistikkerne, at mennesker med psykisk handicap oftere har droppet ud ikke kun én gang, men to eller flere gange og de hyppigst angivne årsager er deres sygdom eller handicap, samt stress og depression. I undersøgelsen af Amilon, Østergaard & Olsen, fandt de ligeledes, at flere unge med større fysisk og psykisk handicap ikke havde de nødvendige hjælpemidler eller materialer, samt at uddannelsen tog for lidt hensyn til deres sygdom og handicap (Amilon, Østergaard, & Olsen, 2020:57). Amilon, Østergaard & Olsen fandt ligeledes, at unge med et større fysisk handicap i lidt højere grad angiver, at de ikke passer ind i det sociale miljø, hvilket er interessant sammenholdt med en nyhed i Danske Handicaporganisationer (den 3. december 2019), hvor det fremgår, at fire ud af ti børn og unge ikke er en del af sociale fællesskaber i skolen eller fritiden (Danske Handicaporganisationer, 2019a). For unge under uddannelse udtaler 60 procent, at de fravælger at deltage i sociale aktiviteter, da det kræver mange ressourcer blot at følge med i undervisningen (Danske Handicaporganisationer, 2019b).

Hvorfor bør man tage en uddannelse?

Ifølge Undervisningsministeriet er det vigtigt at tage en uddannelse, da det giver mulighed for at kunne forsørge sig selv gennem livet (Undervisningsministeriet, 2015:4-6). Uddannelse har også stor betydning for den personlige udvikling, da det ofte er i de identitetsskabende år, at unge tager en uddannelse (Videnscenter om Handicap, 2022;7 ; Undervisningsministeriet, 2015:4). Endvidere giver uddannelse frihed til at bruge vores evner og talenter i vores arbejdsliv og ifølge Undervisningsministeriet, er det gennem fællesskaber på uddannelser, at de unge lærer at forholde sig til deres egen udvikling, samt deres rolle sammen med venner og omverden. Det er med andre ord et sted, hvor man finder sin identitet (Undervisningsministeriet, 2015:4-6). Uddannelse er tillige medvirkende til at øge livskvaliteten hos unge med et handicap, og samtidig er det en væsentlig forudsætning for fremtidige jobmuligheder, særligt for unge med et handicap, så de undgår eksklusion senere i livet (Videnscenter om Handicap, 2022;7+8). Det er således vigtigt for unges identitet og dannelse at indgå i fællesskaber på uddannelserne, da det foruden at være et kompetencegivende læringssted, også er et sted, hvor venskaber opstår.

Anerkendelse i sociale relationer

Axel Honneths *kamp om anerkendelse* er en præcision af de formelle forudsætninger for menneskets muligheder for selvrealisering og kampe om at etablere gensidige anerkendelsesrelationer og adskiller sig således fra tidligere forståelser af samfundskampe som magtkampe, hvor individer er drevet af særinteresser (Honneth, 2006: 7-9). For at blive et selvstændigt og autonomt individ, skal man indgå i gensidige og ligeværdige anerkendelsesrelationer. Honneth anser mennesket som et anerkendelsessøgende væsen og mener ikke, at mennesket kan udvikle en personidentitet uden anerkendelse. Endvidere skal man anerkendes af fællesskabet, for også at føle sig som en del af fællesskabet.

Honneth differentierer anerkendelsesbegrebet i tre sfærer (Honneth, 2006:11), den private (kærlighed), den retlige (rettigheder) og den solidariske sfære (solidaritet).

Kærlighed er forudsætningen for vores fundamentale selvtillid. Denne adskiller sig fra de øvrige sfærer, idet den er forudsætningen for, at vi overhovedet er i stand til at indgå i intersubjektive forhold. Det er her, hvor vi erfarer at få dækket vores anerkendelsesbehov

gennem andre. Gennem nære venskaber udvides anerkendelsesforholdet og er medvirkende til at opretholde vores fundamentale selvtillid.

At have universelle rettigheder og dermed selvrespekt, betyder at være bevidst om sig selv som en moralsk person, der er i stand til at indgå i offentlig drøftelse. Anerkendelse gennem universelle rettigheder er med til at sikre, at vi kan realisere vores autonomi. Den højeste form for selvrespekt, mener Honneth, kommer når vi anerkendes som autonome handlende individer.

Den tredje form for anerkendelse, vi kan opnå, er gennem relationen til en gruppe, et fællesskab eller samfundet, hvor vores engagement og deltagelse bliver anerkendt. Her indgår vi i fællesskaber, hvor vi kan genkende os selv, men samtidig anerkendes for vores særegenheder. Når vi indgår i disse fællesskaber og bidrager positivt hertil og anerkendes for disse bidrag. Anerkendelsen og værdsættelse af vores engagement og bidrag til fællesskabet udløser den tredje form for praktisk forholden til sig selv – Værdsættelsen af os selv, som et medlem af et solidarisk fællesskab.

Hvad sker der, hvis vi ikke anerkendes?

Honneth argumenterer for, at hvis vi er ude af stand til at opnå anerkendelse, følelsesmæssig opmærksomhed, kognitiv respekt og social agtelse, så risikerer vi at miste det positive forhold til os selv (Honneth, 2006:13). Hver anerkendelsesform er tillige ledsaget af forskellige former for moralske krænkelser.

Udsættes vi for krænkelser i vores primære relationer, har det negativ indflydelse på vores grundlæggende selvtillid. I retsforholdet kan det volde skade på vores selvrespekt, hvis vi oplever at vores moralske ansvarlighed som indehaver af universelle rettigheder, bliver ignoreret – det kan ske gennem blandt andet diskrimination. I de kulturelle fællesskaber opstår krænkelserne, hvis vi bliver ydmyget, krænket eller miskendt for vores bidrag og vores færdigheder i en sådan grad, at vi ikke længere anerkendes for vores bidrag. Det kan have store konsekvenser for vores selvverdsfølelse. Krænkelser af denne type findes i et kontinuum af ikke at blive hilst på, til ekstreme former for stigma – Der er med andre ord ingen grænser for, hvad der kan karakteriseres som krænkelser (Honneth, 2006:14).

I en undersøgelse foretaget for DH samt Det Centrale Handicapråd, *Danskernes syn på handicap - En undersøgelse om danskernes kendskab og holdninger til mennesker med*

handicap (2023) afdækkes danskernes holdninger til mennesker med handicap. Undersøgelsen viser, at en tredjedel af danskerne mener, at de fleste danskere behandler mennesker med et handicap som mindre værd og at syv ud af ti danskere er usikre på, hvordan de skal omgås mennesker med et handicap, mens fire ud af ti mener, at de fleste ignorerer mennesker med et handicap.

Mennesker med et handicap er, ved lov, sikret ligebehandling i samfundet på uddannelses- og beskæftigelsesområdet, men undersøgelsen viser, at det kun er henholdsvis 16 og 18 procent af de adspurgte, der er bekendte med lov mod forskelsbehandling i forbindelse med beskæftigelse og uddannelse. I forlængelse heraf kan fremhæves, at 86 procent mener, at det er vigtigt med lige muligheder, og alligevel mener 57 procent, at mennesker med et handicap har begrænsede, meget begrænsede eller slet ikke samme uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder som mennesker uden handicap (Danske Handicaporganisationer, 2023;39). Endvidere mener 26 procent, at mennesker med et handicap ikke vil få samme gavn af en uddannelse som mennesker uden handicap, mens 18 procent ikke ved det (ibid). Sidstnævnte kan både være et reelt udtryk for, at de ikke ved det, men det kan også skyldes en manglende stillingtagen til mennesker med et handicaps evner til at tage en uddannelse.

Det fremgår tillige at flere er betænkelige ved at have en kollega med et psykisk handicap, mens det samme ikke gør sig gældende for mennesker med et fysisk handicap (Danske Handicaporganisationer, 2023;28). Det er også noget der afspejler sig hos ledere og arbejdsgivere, der i højere grad er åbne for at ansætte mennesker med et fysisk handicap (Danske Handicaporganisationer, 2023;28 ; Det Centrale Handicapråd, 2022;7). Ledernes tilbageholdenhed for at ansætte mennesker med et handicap skyldes mestendels en bekymring for deres evner til opgaveløsning og samarbejde samt bekymringer for at, det vil kræve ekstra tid og flere hensyn, hvis de ansætter en kollega med et handicap. Af fordele fremhæves en mangfoldig og rummelig arbejdsplads, hvor ledere og ansatte kan blive udfordret på deres opfattelse af verden og af sig selv.

Danskernes opfattelse af, hvor mange mennesker der lever med et handicap, samt hvad de anser som handicap er også forskellig. Indledningsvis anslås det, at omkring 30 procent selv angiver, at de har et handicap. Det er særligt unge mellem 16 og 24 år, der vurderer, at de lever med et handicap. Det fremgår, at 42 procent af de unge vurderer, at de selv har et handicap. Samtidig er det samme gruppe, der generelt opfatter færrest funktionsnedsættelser som et handicap, og i tillæg hertil er de 16 til 24-årige ydermere den gruppe, der i lavest grad vurderer psykiske

lidelser som et handicap. I analysen af Amilon Østergaard, & Olsen blev det ligeledes fremhævet, at flere unge ikke vurderer psykiske lidelser som et handicap (2020:7-8), hvilket synes at være i tråd med en mere generel opfattelse af, at psykiske lidelser i lavere grad vurderes at være et handicap sammenlignet med fysiske handicap. Dog kan det også tilskrives mangelfuld forståelse for de lægefaglige termer for handicap eller en begrænset viden om, hvad de forskellige typer af handicap reelt set er. Det fremgår af DH's undersøgelse, at det kun er lige over halvdelen af danskerne, der vurderer at cerebral parese er et handicap. Jf. Elsass Fonden er cerebral parese forklaret som følgende: ” 'Cerebral' betyder 'hjerne' og 'parese' betyder 'lammelse'. Cerebral parese blev tidligere kaldt 'spastisk lammelse', og mennesker med CP kaldt for 'spastikere'.” (Elsessfonden.dk, U.Å.). Jeg formoder, at nogle danskere kan have besvaret spørgsmålet uden præcist at vide, hvad cerebral parese dækker over.

Undersøgelsen viser, at 86 procent af danskerne har en relation til en med et handicap. Dette tal dækker over **eget handicap, nær familie** såsom partner, forældre, bedsteforældre og søskende, **venner, fjern familie, kollega/medstuderende, arbejder med mennesker med handicap, nabo** eller **bekendte** (Danske Handicaporganisationer, 2023:27). Statistikken viser en overvægt i de to første kategorier, mens **nabo, arbejder med mennesker med handicap** og **kollega/medstuderende** er lavest repræsenteret. At sidstnævnte er blandt de laveste score er ingen overraskelse, idet det understøttes af statistikkerne, der viser, at flere mennesker med et handicap står uden for arbejdsmarkedet og får heller ikke en uddannelse.

Undersøgelsen har ligeledes afdækket danskernes holdning til, hvilken relation de er OK med, at deres børn har, til en med handicap. Her svarer kun 5 procent, at de ikke er OK med, at deres børn har en relation til en med handicap, mens størstedelen er OK med en ægtefælle eller en tæt ven. Dog er der 31 procent, der angiver, at de ikke ved det, hvilket vurderes kan skyldes en manglende stillingtagen hertil.

Danskernes holdninger til mennesker med handicap er mange og forskellige, og det må formodes, at når andelen, der mener, at alle skal have lige muligheder og adgang til uddannelse og job, er så høj, så må det være udtryk for, at danskerne generelt ser mennesker med et handicap som ligeværdige individer. Eller gør de?

Hvad er stigmatisering?

Et stigma defineres af Erving Goffman som: ”en egenskab, der er dybt miskrediterende” og forstås bedst som en diskrepans mellem personens tilsyneladende og faktiske sociale identitet” (Goffman 2018:20).

Ifølge Goffman finder samfundet måder at inddele mennesker på, ved at beslutte, hvilke egenskaber, der skal være bestemmende for medlemmerne i de forskellige grupper. Samfundet er med til at fastlægge de sociale miljøer, vi indgår i, og vores handlinger og måder vi forholder os til andre mennesker på, er derfor uden megen eftertanke, da vi agerer ud fra vores forudindtaget forventninger om de mennesker, vi møder (Goffman, 2018:43).

Denne kategorisering af vores medmenneskers *sociale status* baseres på deres udseende. Med andre ord dannes der nogle normative forventninger ud fra den måde, vi ser ud på. Som det fremgik af undersøgelsen af DH, blev det tydeligt, at flere af respondenterne ikke helt ved, hvordan de skal forholde sig til personer med et fysisk handicap. Endvidere kunne noget antyde, at personer med et handicap opfattes som mindre intelligente eller begrænset i deres muligheder, idet flere respondenter ikke mente, at en person med et handicap vil få det samme ud af en uddannelse, som en uden handicap og videre at flere vurderede at deres arbejde ikke kan varetages af en med et handicap.

Goffman argumenterer for, at vi først bliver opmærksom på, at vi har disse forventninger eller forstår, hvad de indebærer, når vi tvinges til at reflektere over, om det faktisk forholder sig sådan. Det er interessant set i lyset af DH's undersøgelse, hvor de to ovennævnte punkter ligeledes indeholder en stor procentdel af respondenter, der svarer “ved ikke”, hvilket formodentligt kan skyldes en manglende stillingtagen forud for spørgeskemaet.

Goffman betragter et skel mellem den *tilsyneladende identitet*, som tillægges af samfundet og den *faktiske sociale identitet*, som bygger på de egenskaber, som mennesket vi møder rent faktisk besidder (Goffman, 2018:44).

Sundhedsstyrelsen ser stigmatisering som en tredelt udfordring, og forklarer, hvordan manglende *viden* skaber vedholdende myter, generaliserende og stereotype opfattelser af mennesker som kan føre til social udelukkelse, afstandtagen og isolation (Sundhedsstyrelsen, 2023a). *Holdninger*, der udtrykkes som fordomme og som kan gøre folk utrygge ved mennesker med et handicap. Det kan være en forventning om, at mennesker med et handicap

ser ud på en bestemt måde eller ikke besidder kompetencer eller er i stand til at have relationer og sidst, *adfærd*, hvor stigmatisering kommer til udtryk gennem forskelsbehandling og diskrimination. Det kan være ledere der ikke vil ansætte mennesker med et handicap, medarbejdere der ikke ønsker at have en kollega med handicap eller i mødet med samfundet, venner, naboer, kærestes, familiemedlemmer eller offentlige instanser.

Det fremgår blandt andet i en undersøgelse af Frederik Thuesen, Finn Amby & Thomas Bredgaard Larsen, at mennesker med et handicap er en uudnyttet ressource for samfundet, som, hvis de bliver givet muligheden for at deltage på arbejdsmarkedet på lige vilkår med samfundets øvrige medborgere, vil kunne frigøre omkring 50.000 mennesker med et handicap fra at være på offentlig forsørgelse (Thuesen, Amby & Larsen, 2018). Det er en stor udfordring, at så stor en andel ikke kan komme i arbejde på trods af, at de besidder de rette kompetencer.

Som beskrevet ovenfor opleves forskellige barrierer i uddannelsessystemet, særligt i form af manglende støtte og hjælpemidler, men også den fysiske tilgængelighed til uddannelsesstedet (Amilon, Østergaard og Olsen, 2020:57). Unge med handicap oplever at være begrænset i mulighederne i deres valg af uddannelse og faktisk fravælger 60 procent af de unge med et handicap at deltage i sociale aktiviteter, da det kræver nærmest alle ressourcer blot at følge undervisningen.

Stigma og identitetsdannelse

Goffman skelner mellem *miskrediterede* og *potentielt miskrediterede* og forklarer, at forskellen er, om en person er bærer af en (synlig) afvigelse eller en afvigelse, der ikke er kendt eller set af omgivelserne (Goffman, 2018:22). Ifølge Goffman har dette nemlig betydning for, hvordan man indgår i forskellige sociale interaktioner.

Mennesker med en ukendt eller usynlig afvigelse (den potentielt miskrediterede) vil forsøge at kontrollere og skjule informationer om sig selv, for at holde sit stigma skjult og det er oftest hårdt for dem at opretholde facaden. De lever i konstant frygt for at blive afsløret og samtidig kan det være anstrengende hele tiden at skulle positionere sig som en, der er værdig af samfundets respekt og accept (Goffman, 2018:23). Som det blev tydeligt i undersøgelsen af DH, er der både en udbredt opfattelse af, at psykiske handicap ikke vurderes som værende et handicap, og i tillæg hertil svarer flere, at de ikke ønsker at være kollega med en person, der

har et psykisk handicap, hvilket må formodes at lægge et ekstra pres på disse mennesker for at skjule deres stigma.

De miskrediterede kan ikke på samme måde skjule deres stigma for samfundet, idet de har et synligt stigma som både påvirker den stigmatiserede, men også de mennesker, som interageres med. Goffman forklarer, at de miskrediterede kan opleve at blive mødt af en manglende ”bemærkning af deres synlige stigma”, hvilket skaber en spændingsfyldt situation – især for den stigmatiserede (Goffman, 2018:23).

Denne håndtering af mennesker med miskrediterede afvigelser har stor indflydelse på de stigmatiseredes selvbillede. Hvis det lykkedes de miskrediterede at skjule deres egenskaber, vil det ikke føre til fuldkommen accept. Det skyldes at de miskrediterede skal foregive at være normale mennesker med normale egenskaber til trods for at de ikke er det og ej heller opfattes som sådan af samfundet (Goffman, 2018:23 + 162).

Hvad er selvstigmatisering?

“Selvstigmatisering kan opstå som følge af de fordomme og myter, som vi møder i vores omgivelser, og som vi kan komme til at tage på os. Det sker ved, at man accepterer samfundets og omgivelsernes negative og stigmatiserende holdninger som sande, hvilket kan få en til at tænke negativt om sig selv.” (Sundhedsstyrelsen, 2023b).

Selvstigmatisering er resultatet af samfundets stigmatiserende holdninger, der vil få de stigmatiserede til at tænke negativt om sig selv. Disse forestillinger kan være yderst skadelige for dem, der oplever stigmaet, da vi som mennesker udvikler os fra og er defineret af samfundsmæssige karakteristika (Corrigan, 2012:465). Stigmatisering kan have meget negative konsekvenser såsom adfærdsændring, social isolation eller udstødelse. Ifølge Sundhedsstyrelsen er nogle almindelige stereotyper om mennesker med psykisk handicap, at de er farlige eller inkompetente, mens fysisk handicappede i nogle tilfælde anses som mindre intelligente.

Selvstigmatisering kan således have negative konsekvenser for flere dele af den menneskelige bevidsthed, herunder selvværd, lavt vurderet evner og færdigheder, selvisolation og en ”hvorfør prøve” indstilling, som er affødt af en manglende tro på, at de er i stand til at komme i mål med deres drømme (Corrigan, 2012:465).

Unge med et handicap står i højere grad uden uddannelse eller job sammenlignet med unge uden et handicap. Tidligere undersøgelser peger på forskellige barrierer, der gør det vanskeligt for (nogle) unge med et handicap at tage en uddannelse. Ovenfor er præsenteret nogle små uddrag fra undersøgelserne, der peger på nogle samfundsstrukturer, herunder danskernes opfattelse af, hvad handicappede har af muligheder, samt indretningen af uddannelsesstedernes og kommunernes praksis for ansøgning om hjælpemidler og støtte i nogen grad har indvirkning på mulighederne for, at unge med et handicap kan fastholdes på uddannelserne.

I Danmark bryster vi os af at være et lige samfund, idet vi alle har lige muligheder. Vi har ret til at tage en uddannelse, ret til ligebehandling og vi kan alle nyde godt af universelle rettigheder (Josevski, 2019). At være en lige medborger betyder, ifølge T. H. Marshall, og som skrevet indledningsvis, at vi i kraft af universelle rettigheder, vil skabe lighed i status og dermed samfundsmæssig integration og solidaritet. Og universalrettighederne bliver således udtryk for ligeværdige borgeres gensidige anerkendelse i det politiske fællesskab. Men som Honneth forklarer i *Kamp om anerkendelse* er vores identitetsdannelse afhængig af, at vi anerkendes for vores bidrag, vores evner og kunnen.

Anerkendes vi ikke, risikerer vi at miste det positive forhold, vi har til os selv, hvilket kan skade vores grundlæggende selvtillid, selvværd og selvrespekt (Honneth, 2006:13).

I tillæg hertil kan lægges konsekvenserne ved stigmatisering. De negative fordomme og stereotype forventninger, der haves om mennesker med et handicap, kan have indvirkning på deres egen opfattelse af sig selv. Det kan resultere i selvisolation og en manglende tro på, at de kan opnå deres drømme og komme i mål.

Jeg er derfor interesseret i at undersøge følgende problemformulering:

Problemformulering

Hvilken betydning har samfundets og fællesskabets anerkendelse samt mødet med stigmatiserende holdninger for unge med et handicaps valg om at påbegynde en ungdomsuddannelse?

Kapitel 2

Teori

Axel Honneth - kampen om anerkendelse

Axel Honneth, en tysk filosof, har forfattet *Kampf um Anerkennung* (1992), som er kendt under titlen *Kamp om anerkendelse* (2006) på dansk. Honneth beskæftigede sig med anerkendelsesrelationer og interesserede sig for at formulere en samfundsteori, der ville gøre ham i stand til at begrunde sin kritik af samfundets skævvredne forhold, ved hjælp af en metodologisk begrundelsesstrategi, der stikker dybere end blot en følelse af uretfærdighed (Honneth, 2006:7).

Honneth mente, at for at blive et selvstændigt og autonomt individ, skal man indgå i gensidige og ligeværdige anerkendelsesrelationer. Honneth anser mennesket som et anerkendelsessøgende væsen og mener ikke, at mennesket kan udvikle en personidentitet uden anerkendelse. Endvidere skal man anerkendes af fællesskabet, for også at føle sig som en del af fællesskabet.

Honneth interesserer sig for de formelle forudsætninger, der må stilles til rådighed for individers selvrealisering. Han er med andre ord ikke interesseret i det kontekstuelle specifikke indhold i, hvad der skaber det gode liv, men derimod nogle formelle forudsætninger, som han mener, bør stilles til rådighed for, at mennesker har mulighed for at realisere sig selv - uafhængigt af de foranderlige historiske og kulturelle kontekster (Honneth, 2006:9). Hans sigte var således at formulere en samfundsteori, der bygger på statiske betingelser, der er forudsat for menneskets muligheder for selvrealisering (Honneth, 2006:7).

Honneths samfundsteori læner sig op ad Georg Wilhelm Friedrich Hegels tidligere Jena-skifter (Honneth, 2006:8), mens han har ladet sig inspirere af Donald W. Winnicotts objektrelationsteori samt Georg Herbert Meads socialpsykologi til at rekonstruere det antropologiske træk ved sin model (Honneth, 2006:8). Hegel var inspireret af Thomas Hobbes og Niccolò Machiavelli tankemodel om en social kamp mellem mennesker og samtidig var han inspireret af Platon og Aristoteles' politiske filosofi, hvor det offentlige liv tildeles en større rolle end samtidens politiske teori (Honneth, 2006:32-33). Hegels anerkendelsesteori centrerer

sig, ligesom Honneths teori, om tre sfærer navnlig familien, det borgerlige samfund og staten (Honneth, 2006:51 + 57-58). – Sfærer som Honneth læner sig op ad i sin teori.

Honneth inddeler sin model i tre anerkendelsessfærer – Den *private/emotionelle* sfære, som er der, hvor vi oplever anerkendelse fra vores familie, i parforhold, af venner og andre nære relationer. Den næste er den *retlige* sfære som sammenkædes med vores universelle rettigheder givet til os, som medborger i en retsstat, og slutteligt den *solidariske/sociale* sfære, som er hvor vi indgår og anerkendes i forskellige kulturelle, politiske og arbejdsmæssige fællesskaber (Honneth, 2006:10).

Hver sfærer følges af et praktisk forhold til sig selv. *Kærligheden* er forudsætning for individets fundamentale selvtillid, mens den *almene respekt*, som er givet af i form af rettigheder, udløser selvrespekt og selvagtelse som borger og *solidariteten* er en selvværdsættelse, hvor fælles værdier og normer deles og danner et grundlæggende selvværd hos individet (Honneth, 2006:11 + 174).

Den første sfære, *kærlighed* adskiller sig fra de øvrige fordi den udgør forudsætningen for, at individer overhovedet kan indgå i et intersubjektivt forhold (Honneth, 2006:11). I kærlighedsforhold erfarer mennesker erkendelsen af at være i et gensidigt afhængighedsforhold af emotionel opmærksomhed. Det er her, at mennesket oplever at være fortrolig med sine ressourcer, indstilling og værdier – hvor de ser dem modtaget og anerkendt. For at vi kan opretholde den fundamentale selvtillid, der skabes i forældre-barn relationen, er det tillige nødvendigt at de nære relationer og venner bliver en forlængelse og udvidelse af anerkendelsesforholdet (Honneth, 2006:11). Det er nemlig kærlighed og venskab, der udgør den emotionelle anerkendelse, som gør os i stand til at agere og respektere os selv som et menneske, der kan indgå i nære relationer og fællesskaber i samfundet (Honneth, 2006:11-12).

Hvis mennesker derimod ikke er i stand til at opnå anerkendelse i denne sfære, eller er ude af stand til at få følelsesmæssig opmærksomhed, kognitiv respekt og social agtelse, risikerer det at miste det positive forhold til sig selv, hvilket kan have fatale konsekvenser, da dette er grundlæggende for vores menneskelige udvikling (Honneth, 2006:13). Mishandling, tortur og voldtægt er eksempler på krænkelse tilhørende denne sfære. Den mest elementære form for personlig nedværdigelse er mishandling (Honneth, 2006:177). Når et menneske bemægtiger sig en andens krop, vil det give en følelse af ydmygelse, som i langt højere grad er destruktivt

for vores praktiske selvforhold. Det gør langvarig skade på vores tillid til andre mennesker, men også til os selv (Honneth, 2006:177).

Den andens sfære er den retlige og her sker anerkendelsen gennem universelle rettigheder, givet til alle samfundet medlemmer (Honneth, 2006;12). Det er lovsikrede rettigheder, der giver mennesket adgang til velfærdsstatens goder og som derigennem gør os bevidste om, at vi er autonomt handlende individer, der er i stand til at foretage moralske handlinger. Det giver ifølge Honneth den højeste grad af selvrespekt, som et menneske kan opnå (Honneth, 2006;12).

Oplever mennesker derimod, at de systematisk udelukkes fra at besidde bestemte rettigheder i et samfund, påvirkes vores moralske selvrespekt. Fratages rettighederne helt vil det indirekte betyde, at det menneske ikke tillægges samme grad af moralsk tilregnelighed, hvilket fører til social udelukkelse og tab af selvrespekt og dermed også en forringelse af vores evne til at forholde os til os selv, som ligeværdige interaktionspartnere (Honneth, 2006:177-178). Disse krænkelser sker blandt andet gennem bedrageri og diskrimination af hele grupper i retssystemet (Honneth, 2006;14).

Den sidste sfære er den solidariske, hvor anerkendelsen sker gennem relationer til en bestemt gruppe, et fællesskab eller samfundet, hvor deres deltagelse og positive engagement anerkendes (Honneth, 2006;12). Når personerne kan spejle sig i fællesskabet og samtidig anerkendes for sine særegenheder og bidrag til fællesskabet, mærkes en oplevelse af solidaritet fra gruppen og personen bliver således en positiv bidragsyder til fællesskabet. Denne form for anerkendelse bidrager til den sidste praktiske forholden til sig selv, nemlig selv værdsættelse.

Hvis enkeltpersoner eller grupper af individer oplever at blive mødt af negative holdninger, vil det få konsekvenser for deres sociale værdi (Honneth, 2006;178). Vores selvrealiseringsform tildeles os gennem den sociale værdsættelse og kan tilskrives en grad af ære, værdighed eller status indenfor et samfunds overleverede kulturelle horisont. Hvis værdihierarkiet er sådan indrettet, at det vurderer enkelte mennesker eller overbevisninger som mindreværdige eller mangelfulde, mister de muligheden for, at deres evner kan tillægges social værdi (Honneth, 2006;178). De moralske uretfærdigheder i kulturelle værdifællesskaber sker i tilfælde, hvor en eller flere personer bliver ydmyget, krænket eller miskendt på måder, der gør, at deres færdigheder og evner ikke anerkendes.

Handlekraftig eller handlingslammet?

Honneth argumenterer for, at før der kan siges at være en *kamp om anerkendelse*, skal der være en motivationsbasis, som kampen om anerkendelse er forankret i (Honneth, 2006;179-183). Dette afstedkommer af de negative følelsesreaktioner, som psykisk ledsager erfaringerne af miskendelse og som bliver motivationsfaktor for en kamp om at blive anerkendt. Det er, ifølge Honneth, disse negative følelser, der giver erkendelsen af, på uretfærdigt vis, at blive nægtet anerkendelse (Honneth, 2006;180). Den anerkendelse vi som mennesker er så afhængige af, for at være i stand til at selvrealisere os.

Honneth forklarer videre, at skamfølelsen fører til lav selvværdsfølelse og at i situationer, hvor personer føler sig som mindre værd, for eksempel hvis de bliver afvist, kan komme til at skamme sig over sig selv, vil det beskadige vores jeg-ideal. Det kan sætte personen ude af stand til at fortsætte sin handling, men det kan samtidig blive det motiv, der udløser en kamp om anerkendelse (Honneth, 2006;183). Det er den følelsesmæssige reaktion på, at vores krav på anerkendelse bliver miskendt, der åbner for muligheden for at gøre politisk modstand mod uretten, men dette kan kun lade sig ske, hvis der findes en social bevægelse, der kan artikulere den (Honneth, 2006;184).

Nancy Fraser - Rethinking Recognition

Anerkendelsesteorien er blevet omdiskuteret og videreudviklet flere gange siden Axel Honneths bog udkom i 1992. Et eksempel på en videreudvikling er forfattet af den amerikanske filosof, Nancy Fraser, der i 2000 udgav artiklen "Rethinking Recognition". Fraser argumenterer blandt andet for, at ved at sidestille anerkendelsespolitik med identitetspolitik giver det anledning til at tingsliggøre gruppeidentiteter og samtidig forskyde omfordeling. Hun argumenterer derfor for, at det både er teoretisk og politisk problematisk at sidestille anerkendelsespolitik med identitetspolitik.

Fraser forklarer, at vi, efter årtusindeskiftet, står overfor en ny konstellation i grammatikken for fremstillingen af politiske påstande. Hun forklarer, at der er sket et skifte fra omfordeling til anerkendelse, som hun mener er forårsaget af en hurtigt voksende økonomisk globalisering på et tidspunkt, hvor en ekspanderende kapitalisme er medvirkende til at forværre økonomisk ulighed (Fraser, 2000). Hun forklarer i den forbindelse, at anerkendelse snarere er medvirkende

til at formørke, marginalisere og fortrænge omfordelingskampe frem for at berige dem. Hun kalder dette problem for *the problem of displacement* eller på dansk *forskydning*.

Fraser forklarer endvidere, at nutidens anerkendelseskampe særligt foregår inden for transkulturel interaktion og kommunikation som følge af stigende migration og globale mediestrømninger, som pluraliserer kulturelle former. Men Fraser mener ikke, at disse kampe fører til respektfuld interaktion - Hun mener modsat, at det bidrager til at forenkle og genskabe gruppeidentiteter, hvilket hun forklarer, medfører separatisme og intolerance. Hun kalder dette problem *the problem of reification* eller på dansk *tingsliggørelse*.

Hun forklarer, at i det omfang anerkendelse politikken fortrænger omfordelingspolitikken, kan det fremme økonomisk ulighed og ved at genskabe gruppeidentiteter risikerer det at sanktionere krænkelse af menneskerettigheder samt fastfryse de forskelligheder det forgives at løse. Hun erkender dog også, at nogle former for anerkendelsespolitik er frigørende reaktioner på alvorlige uretfærdigheder, som ikke lader sig løse med omfordelingspolitik alene. I det samme argumenterer hun dog også for, at kultur er særdeles vigtigt og kan i sig selv være præget af økonomisk ulighed og i denne forstand, kan anerkendelse hjælpe med omfordeling af magt og rigdom samt fremme interaktion og samarbejde på tværs af forskelle (Fraser, 2000).

Fraser mener, at tilhængere af identitetspolitik i nogle henseender har tendens til at fortrænge kampe for omfordeling og fokuserer mere på miskendelse som en kulturel skade. Med andre ord ser de bort fra uretfærdigheder i omfordeling og holder fokus på at ændre kultur.

Hun forklarer, at uretfærdighedens rødder ligger i nedværdigende fremstillinger, men at disse ikke anses som socialt funderet. I stedet anses disse miskendelser som en forvrænget identitet.

Hun advokerer videre for, at ovenstående fortrængning af omfordeling dog ikke er det eneste problem. Hun forklarer, at den identitetspolitiske model for anerkendelse har en tendens til at tingsliggøre identitet (Fraser, 2000). Der lægges et pres på individerne for at fremvise en autentisk, selvbekræftende og selvskabt kollektiv identitet, hvilket yderligere medfører et moralsk pres for gruppens medlemmer at tilpasse sig gruppekulturen. Fraser argumenterer for, at det vil skabe kampe indenfor grupperne om autoritet og magt. Det vil følgelig skabe fraktioner og intragrupperdominans, hvilket fremmer konformisme og intolerance.

Fraser foreslår i stedet at behandle anerkendelse som et spørgsmål om social status. Således vil anerkendelsen ikke være centreret om specifikke grupper, men om de individuelle medlemmer i grupperne. Hun mener, at hvis anerkendelse ses som et spørgsmål om social status, vil det betyde, at man undersøger kulturelle, institutionaliserede mønstres indvirkning på individers sociale status, hvilket gør os i stand til at tyde mønstre blandt jævnbyrdige medlemmer af samfundet og dermed blive i stand til at deltage på lige vilkår i det sociale liv.

Fraser argumenterer for, at miskendelse ikke videregives gennem statusmodellen. Denne lader sig ikke bebyrde af kulturelle repræsentationer eller diskurser. Det betyder, at statusmodellen ikke lader kulturelt institutionaliserede mønstre være bestemmende for interaktionen mellem for eksempel uddannelsesinstitutioner eller kommunen og de unge med et handicap. Fraser ser dermed anderledes på miskendelse. For hende handler det ikke om at kæmpe for at blive anerkendt, for at blive i stand til at realisere sig selv, det handler om at ændre de mønstre af kulturel værdi, der er til hinder for at nogle mennesker i samfundet kan deltage på lige fod i det sociale liv.

Fraser og Honneth argumenterer således begge for, at anerkendelse af individer er “nødvendigt”, men hvor de er uenige, er hvorvidt anerkendelse kan sidestilles med identitetsdannelse. Fraser mener, at det giver anledning til at tingsliggøre gruppeidentiteter og forskyde omfordelingspolitikken mens Honneth argumenterer for, at vi som mennesker er anerkendelse søgende væsner, der kun i kraft af gensidige anerkendelsesrelationer kan realisere os selv.

Omfordelingspolitik og særligt Frasers perspektiver om kulturelle institutionaliserede normer og mønstre er interessante - også set i relation til dette speciale. Fraser forklarer, at hvis anerkendelse ses som et spørgsmål om social status, betyder det, at man undersøger kulturelle, institutionaliserede mønstres indvirkning på individers sociale status og ved at tyde mønstre blandt jævnbyrdige medlemmer af samfundet bliver vi i stand til at deltage på lige vilkår i det sociale liv. Ses disse perspektiver sammenholdt med Goffmans teori om stigmatisering, leder det en undren om, hvorvidt omfordelingspolitik vil sikre, at mennesker med et handicap vil opnå samme sociale status som samfundet øvrige medlemmer og dermed blive i stand til at deltage på lige vilkår i det sociale liv.

Erving Goffman - stigmatisering og selvstigmatisering

Et stigma defineres af Erving Goffman som: ”en egenskab, der er dybt miskrediterende” og forstås bedst som en diskrepans mellem personens tilsyneladende og faktiske sociale identitet” (Goffman 2018:20).

Goffman forklarer, at samfundet opstiller måder at inddele mennesker på og beslutter derved, hvilke egenskaber, der opfattes som udpræget og naturlige for medlemmerne i hver gruppe. Det fastlægger de sociale miljøer, vi indgår i og gør, at vi uden særlig opmærksomhed eller eftertanke, handler og forholder os til disse mennesker ud fra vores forudindtaget forventninger om det menneske, vi møder (Goffman, 2018:43). Vi baserer og kategoriserer menneskers *social status* på baggrund af deres udseende, som bliver til normative forventninger om, hvordan mennesker er, når de ser ud på en bestemt måde. Goffman mener, at vi først bliver opmærksom på, at vi har disse forventninger eller forstår, hvad de indebærer, før vi tvinges til at reflektere over, om det faktisk forholder sig sådan.

Der er således et skel mellem den *tilsyneladende identitet*, som tillægges af samfundet og den *faktiske sociale identitet*, som bygger på de egenskaber, som mennesket vi møder, rent faktisk besidder (Goffman, 2018:44).

Sundhedsstyrelsen ser stigmatisering som en tredelt udfordring, og forklarer, hvordan manglende *viden* skaber vedholdende myter, generaliserende og stereotype opfattelser af mennesker, som kan føre til social udelukkelse, afstandtagen og isolation (Sundhedsstyrelsen, 2023a). *Holdninger*, der udtrykkes som fordomme og som kan gøre folk utrygge ved mennesker med et handicap. Det kan være en forventning om, at mennesker med et handicap ser ud på en bestemt måde eller ikke besidder kompetencer eller er i stand til at have relationer og sidst, *adfærd*, hvor stigmatisering kommer til udtryk gennem forskelsbehandling og diskrimination. Det kan være alt fra ledere, der ikke vil ansætte mennesker med et handicap, medarbejdere, der ikke ønsker at have en kollega med handicap eller i mødet med samfundet, venner, naboer, kærestes, familiemedlemmer eller offentlige instanser.

Miskrediteret eller potentielt miskrediteret?

Goffman skelner mellem *miskrediterede* og *potentielt miskrediterede*. Han forklarer, at forskellen ligger i, om en person er bærer af en (synlig) afvigelse eller en afvigelse, der ikke er kendt eller set af omgivelserne (Goffman, 2018:22). Disse to typer vil, ifølge Goffman, indgå

i forskellige former for sociale interaktioner. De potentielt miskrediterede vil forsøge at skjule og kontrollere informationer om sig selv for at holde sit potentielle stigma skjult, og det kan være hårdt for dem at opretholde en facade. De lever i konstant frygt for at blive afsløret, og samtidig kan det være anstrengende hele tiden at skulle positionere sig som en, der er værdig af samfundet respekt og accept (Goffman, 2018:23).

De miskrediterede kan ikke på samme måde skjule deres stigma for samfundet idet, de har et synligt stigma som både påvirker den stigmatiserede men også de mennesker, som interageres med. De miskrediterede kan opleve en manglende ”bemærkning af deres synlige stigma” som skaber en spændingsfyldt situation – især for den stigmatiserede (Goffman, 2018:23). Goffman forklarer, at den samhandlingsmæssige håndtering af mennesker med miskrediterede egenskaber påvirker selvbilledet hos de mennesker, der stigmatiseres. Goffman forklarer, at selv om det lykkedes at skjule sine miskrediterede egenskaber, vil det ikke resultere i fuldkommen accept. Det skyldes en subtil undertrykkelse, hvor de stigmatiserede skal foregive at være et normalt menneske med normale egenskaber til trods for, at de ikke opfattes som normale af samfundet (Goffman, 2018:23 + 162). Goffman kalder det en *skinaccept*. Og forklarer, hvordan det danner grundlag for en *skinnormalitet*. Han skriver:

”Den stigmatiserede opfordres til at handle på en sådan måde, at der virker som om den byrde han må bære, ikke er særlig tung, og at den heller ikke har gjort ham forskellig fra os andre; men samtidig må han holde sig i en sådan afstand fra os, at vi uden at blive pinligt berørte kan bekræfte, at vores opfattelse af han er rigtigt. Han rådes med andre ord til at spille med i en gensidig accept af sig selv og af os, til trods for at vi i virkeligheden ikke helt har accepteret ham.” (Goffman, 2018:162).

Hvad er selvstigmatisering?

“Selvstigmatisering kan opstå som følge af de fordomme og myter, som vi møder i vores omgivelser, og som vi kan komme til at tage på os. Det sker ved, at man accepterer samfundets og omgivelsernes negative og stigmatiserende holdninger som sande, hvilket kan få en til at tænke negativt om sig selv.” (Sundhedsstyrelsen, 2023b).

Selvstigmatisering er forårsaget af samfundets stigmatiserende holdninger, som vil få de stigmatiserede til at tænke negativt om sig selv (Sundhedsstyrelsen, 2023b.). Det kan føre til, at de mennesker, som oplever at blive stigmatiseret, ændrer adfærd, der videre kan føre til

social isolation eller udstødelse. Nogle stereotyper, der ofte er forbundet med mennesker, der har en psykisk lidelse, er, at de er farlige eller inkompetente, mens personer med et handicap i nogle tilfælde opfattes som mindre intelligente (Sundhedsstyrelsen, 2023a). Disse forestillinger kan være yderst skadelige for dem, der oplever stigmaet, da vi som mennesker udvikler os fra og er defineret af samfundsmæssige karakteristika (Corrigan, 2012: 465).

Selvstigmatisering kan have negative konsekvenser for flere aspekter, herunder selvværd, lavt vurderet evner og færdigheder, selvisolation og en "hvorfor prøve" indstilling, der er affødt af en manglende tro på, at de er i stand til at komme i mål med deres drømme (Corrigan, 2012: 465).

Rethinking the sociology of stigma

Goffmans teori har været banebrydende i den sociologiske forskning af konceptet social stigma og har ligeledes banet vejen for at udvide forståelsen af stigma og anti-stigma kampagner (Tyler & Slater, 2018). For Tyler og Slater har det dog affødt spørgsmål om, hvor stigma bliver skabt, af hvem og til hvilket formål (Tyler & Slater, 2018). De hævder i deres artikel, at for at forstå stigmatiseringens rolle i samfundet, er det nødvendigt at udvikle en forståelse af stigma som en kulturel og politisk økonomi. De har ladet sig inspirere af Parker og Aggletons påstand om, at begrænsningerne i den nuværende tankegang om stigma bedst lader sig forklare ved at begrebsliggøre forståelserne af stigma og diskrimination som sociale processer i relation til en bredere forestilling om magt og herredømme (Tyler & Slater, 2018). De sigter dermed mod at udvide forståelserne af stigma til at være en form for magt.

Det interessante ved at kigge på stigma som en magtform er, at modsat de herskende forståelser af stigma, som blandt andet er beskrevet af Sundhedsstyrelsen, hvor manglende viden fremhæves som en faktor, der bidrager til stigmatisering og en form for "skoling" af de stigmatiserede, der, som Goffman forklarer, skal påtage sig en rolle som "normal", så bliver det muligt at re-balancere forskningen af stigma ved at inkludere strukturelle spørgsmål om stigmatiseringens sociale og politiske form.

Taylor og Slater argumenterer for, at den social-kognitive forståelse som præger mange anti-stigma kampagner sjældent tager hensyn til stigmatiseringens politiske økonomi, blandt andet strukturer, økonomiske kriser, krige eller internationale konflikter, som ligeledes er medvirkende til at skabe stigmatiserende holdninger.

Indenfor socialpsykologien fokuseres der ofte på at forstå stigmatiseringens overbevisninger og adfærd, men Taylor og Slater argumenterer for, at den tenderer at se bort fra de måder hvorpå regeringer eller virksomheder bevidst kan bidrage til stigmatisering ved at “skubbe” samfundet hen mod ønskede adfærdsmønstre. For at nævne et eksempel herpå, vil jeg fremhæve regeringens nyeste forslag om at skærpe adgangskravene til gymnasier for at motivere flere unge til at tage en erhvervsuddannelse. Lidt sat på spidsen kan dette få utilsigtede konsekvenser for unge med et handicap, særligt fysiske handicap, idet de i forvejen er begrænset i deres uddannelsesmuligheder. Det vil lægge et urimeligt pres på de unge med et handicap for at præstere godt, så de kan nå over spærregrensen og dermed øge deres chancer for at få en ungdomsuddannelse.

Endvidere kan der argumenteres for, at regeringen med dette forslag vil regulere unges uddannelsesmuligheder og dermed også deres adfærd, ved at skabe en ny diskurs, der har til formål at skabe et mere attraktivt syn på erhvervsuddannelserne, som ellers har lidt under en tidligere politisk diskurs, fra en tid, hvor der var mangel på universitetsuddannede, hvilket nu har medført, hvad SVM Danmark betegner som “uddannelsessnobberi” (SVM Danmark, 2022).

Taylor og Slaters observation om at inkludere et politisk aspekt med i forskningen af stigmatisering synes således at være relevant, særligt med henblik på at blive i stand til at afdække, hvorledes politiske magtformer øver indflydelse på samfundet adfærd og således kan bidrage enten positivt eller negativt til stigmatisering af forskellige samfundsgrupper. Dog er det ikke sigtet med denne undersøgelse, at afdække, hvorledes stigmatisering fremkommer eller formes af politiske strukturer eller adfærdsreguleringer, men derimod siger jeg mod at undersøge, i hvilken grad, hvis nogen, anerkendelse fra samfundet og fællesskabet og mødet med stigmatiserende holdninger har en påvirkning på unges valg om at tage en uddannelse. Jeg har derfor fravalgt at inddrage magtformer, selv om jeg er meget enig med de to forfattere i deres betragtninger af relevansen af at tilskrive politiske magtformer og struktureres indflydelse på stigmatisering til forskningen.

Operationalisering af teorier

Honneth argumenterer for, med sin model, at mennesket er et anerkendelsessøgende væsen og at vi mennesker kun gennem gensidige anerkendelsesrelationer bliver i stand til at realisere os selv og dermed danne vores identiteter, mens Goffman forklarer, hvordan den

samhandlingsmæssige håndtering af mennesker med miskrediterede egenskaber påvirker selvbilledet hos de mennesker, der oplever stigma.

Goffman forklarer, hvordan der sker en subtil undertrykkelse af mennesker, der er bærere af et stigma, idet de forventes at foregive at være et normalt menneske, til trods for, at de ikke opfattes som sådan af samfundet. Honneth forklarer, hvordan vores selvbillede kan lide skade, hvis vi erfarer dét, han betegner som ringeagt. Ringeagt henviser "(...) til den specifikke sårbarhed ved menneskets væsen, der er resultatet af den interne sammenhæng mellem individualisering og anerkendelse (...)" (Honneth, 2006; 175). Vores opfattelse af vores eget *jeg* afhænger således af andres fortsatte opbakning og anerkendelse, mens vi risikerer at hele vores identitet bryder sammen, hvis vi erfarer at blive miskendt.

Problemstillingen læner sig særligt op ad at forstå, hvordan anerkendelsesrelationerne eller miskendende relationer i den solidariske sfære har betydning for unge med et handicaps valg, om at påbegynde en uddannelse. Honneth forklarer, at mødes mennesker af negative holdninger, vil det få konsekvenser for deres sociale værdi, idet vi gennem social værdsættelse tildeles en grad af ære, værdighed og status i samfundet. Honneth forklarer, at de moralske uretfærdigheder eller miskendelse, sker, når vi ydmyges, krænkes eller på anden måde erfarer, at vores evner og færdigheder ikke anerkendes.

Indledningsvis forklarede jeg, hvordan ulige deltagelsesmuligheder, ulige anerkendelse, diskrimination, stigmatisering og eksklusion er en del af hverdagen for mange unge med et handicap. Det er derfor interessant at undersøge, om netop anerkendelse eller miskendelse i sociale sammenhænge, nærmere betegnet uddannelsessammenhænge, samt mødet med stigmatiserende holdninger om mennesker med et handicap, kan foranledige en manglende motivation, lyst eller tro på, at de kan gennemføre en uddannelse og derfor tager beslutningen om helt at lade være med at prøve.

Teoriene anvendes således til at beskrive og forklarer, hvilken betydning stigmatisering samt anerkendelsesrelationer har for de unge interviewpersoner samt, hvordan stigmatiserende holdninger, beskæftigelsesstatistikker, og tidligere oplevelser og erfaringer, har af betydning for, om de unge vælger at påbegynde en uddannelse.

Kapitel 3

Metode

I dette kapitel vil jeg fremføre de metodiske overvejelser, der danner grundlag for specialet og besvarelsen af problemstillingen. Først vil jeg forklare de to valgte metoder, *dokumentmetoden* og *det kvalitative interview*, herunder fordele og ulemper ved metoderne samt de til- og fravalg, der er truffet.

Dernæst vil jeg forklare, hvilke udvælgelseskriterier jeg har opstillet forud for min søgen efter interviewpersoner, samt en begrundelse for, hvorfor netop disse kriterier er valgt. Efterfølgende vil jeg skrive mig ind i den analytiske tilgang, hvor jeg vil arbejde hermeneutisk ved at frembringe interviewpersonernes erfaringer, meninger og holdninger til hvilken betydning anerkendelse, stigmatisering og selvstigmatisering har for netop deres valg om at påbegynde en ungdomsuddannelse. Afslutningsvis i kapitlet vil jeg præsentere min kodnings- og analysestrategi.

Dokument metode

Der kan nævnes flere fordele ved at kombinere metoder, og inden for samfundsvidenskaberne er det typisk at kombinere dokumenter med interviewmetoden i kvalitative analyser (Lynggaard, 2020;185). Når der arbejdes med komplicerede problemstillinger, kan det være gavnligt at kombinere to eller flere metoder, for at frembringe flest mulige perspektiver og blive i stand til at begrunde sine konklusioner på et mere oplyst og bredere metodisk grundlag.

Indledningsvis præsenterede jeg en analyse, som er foretaget af DH og Det Centrale Handicapråd (DCH), hvor danskernes holdninger til en række spørgsmål om mennesker med et handicap, blev fremlagt (Danske Handicaporganisationer 2023). Analysen skriver sig ikke direkte ind i dette speciales problemstilling, men den rummer dog alligevel indsigtsfulde betragtninger, som vil være gavnlige i en komparativ analyse af, om anerkendelse fra fællesskabet og samfundet samt stigmatisering og selvstigmatisering har betydning for, om unge med et handicap vælger at påbegynde en uddannelse.

Indenfor dokumentmetoden sondres der mellem primære, sekundære og tertiære dokumenter, som af Lynggaard (2020; 187) defineres ud fra deres tilgængelighed.

Lynggaard definerer primære dokumenter som nære dokumenter, der kun besiddes af en nær og afgrænset gruppe i forbindelse med en begivenhed. Disse dokumenter kan være mødereferater, private beskeder eller underretninger (Lynggaard, 2020:187)

De sekundære dokumenter er i princippet tilgængelige for alle, og kan være lovtekster, regeringsrapporter, avisartikler eller offentliggjorte mødereferater (Lynggaard, 2020:188).

De tertiære dokumenter er tillige tilgængelige for alle, der ønsker adgang til dem. De er produceret efter en begivenhed, hvilket adskiller dem fra primære og sekundære dokumenter. Denne type dokument er publicerede memoirer, baggrundsavisartikler eller akademiske bøger og tidsskrifter (Lynggaard, 2020:188).

Analysen, der er udarbejdet af DH og i samarbejde med DCH om danskernes holdninger, kategoriserer jeg som et tertiært dokument, da det er et offentligt tilgængeligt dokument, som er produceret efter undersøgelsen. Denne analyse vil blive anvendt gennem specialets analyse i det omfang det er relevant og givende som forklaring, begrundelse eller til at understøtte analysens fund. I kodebogen findes citater og uddrag fra analysen under hver kode.

Yderligere anvendes en anden rapport, der er fundet gennem DH's hjemmeside. Det er en rapport, som analyserer de forskellige hindringer, som de unge med et handicap oplever i uddannelsessystemet. Analysen er udarbejdet af Tænk tanken Perspektiv (Tænk tanken Perspektiv, 2019) og bærer titlen *Nødvendigt for nogle - Godt for alle - En undersøgelse af vilkår for studerende med funktionsnedsættelser på lange og mellemlange videregående uddannelser*. Denne rapport indeholder analytiske fund om de udfordringer og barrierer, der kan være til hinder for at unge med et handicap får en videregående uddannelse. Dette dokument vurderes ligeledes at være et tertiært dokument. Begge dokumenter anvender FN's handicapkonventions definition på et handicap. Analysen af DH og DCH anvender ordet *handicap*, mens analysen af Tænk tank Perspektiv anvender ordet *funktionsnedsættelse*. Begge analyser arbejder dog ud fra samme definition og sondringen mellem ordene handicap og funktionsnedsættelse gennem analysen er således udtryk for ét og samme.

Sigtet i dette speciale er at forstå, hvilken betydning anerkendelse og mødet med stigmatiserende holdninger har for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. I ovennævnte rapport findes mange forklaringer, men det er særligt stigma og anerkendelse, der er relevant at afdække i dette speciale, hvorfor rapportens øvrige fund ikke vil indgå i besvarelsen. I stedet vil jeg anvende rapporterne til at understøtte og forklarer informanternes svar, såfremt der er sammenlignelige udtalelser og endvidere vil det blive anvendt til at forklare afvigelser i informanternes svar sammenholdt med rapporternes fund.

Den primære årsag til, at jeg vælger at inkorporere dokumenter i analysen, skyldes et ønske om, at frembringe viden om danskernes holdninger til mennesker med et handicap. Gennem min søgen efter kilder blev det tydeligt, at der eksisterer et væld af undersøgelser, der netop behandler danskernes holdninger til mennesker med et handicap (Det Centrale Handicapråd, 2022 ; Det Centrale Handicapråd, 2016 ; Amilon, Østergaard, Olsen, 2020 ; Hagelund, Jensen, Bøgelund, & Nielsen, 2015 ; Det Centrale Handicapråd, 2022). Undersøgelserne dækker alt fra almene danskeres holdninger til ledere samt medarbejderes holdninger til mennesker med et handicap på arbejdsmarkedet og særligt med fokus på diskrimination. Det relevante for denne opgave er imidlertid ikke at afdække variationerne mellem analysernes fund, men derimod at undersøge om samfundets og fællesskabets anerkendelse, samt stigmatisering og selvstigmatisering har en indflydelse på unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. Målgruppen for analysen er derfor unge mellem 16 og 29 år, da det er denne gruppe, der i statistikkerne kategoriseres som unge og som samtidig er denne gruppe, der henvises til, når der fremlægges undersøgelser af unge uden tilknytning til arbejdsmarkedet eller uddannelse.

Med ovenstående problemstilling vurderes det ikke relevant systematisk at gennemgå alle nævnte dokumenter, for at forstå, hvordan herskende diskurser, negative fremstillinger (stigma) og (skjult) anerkendelse kommer til udtryk i analyserne. I stedet har jeg udvalgt to analyser, som systematisk bliver gennemgået og vil blive kodet ud fra forudbestemte temaer. (Se eksempel i kodebogen under afsnittet Kodningsstrategi eller se hele kodebogen i Bilag 2). De forskellige temaer indeholder eksemplificeringer på, hvordan temaet forventes at komme til udtryk i dokumenterne. Disse udtryk samles i kodebogen under hvert tema og udvalgte citater, vil derefter blive anvendt gennem analysen i det omfang det er relevant og givende som forklaring, begrundelse eller til at understøtte den indsamlede empiri.

Kvalitativt semistruktureret interview

Samtalen som forskningsmetode er blevet en meget udbredt forskningsmetode og kan bidrage med en detaljeret indsigt i det fænomen, der undersøges (Tanggaard & Brinkmann, 2020:33+34). Interviewet som forskningsmetode er blevet en måde, hvorpå vi kan få indsigt i og forstå, hvordan mennesker konstruerer og formidler deres livshistorie, og er dermed blevet en social praksis hvorigennem vi kan søge at forstå menneskers selv billede (Tanggaard & Brinkmann, 2020:34). Interviewstudier gør det muligt at komme helt tæt på interviewpersonernes livsverden og oplevelser og gør det således muligt at genfortælle deres historie i et holistisk og teoretisk velinformeret tredjepersonsperspektiv (Tanggaard & Brinkmann, 2020:35).

Det ustrukturerede interview er for de rutinerede forskere, der har god erfaring med at foretage interviews. Det har ofte en eksplorativ karakter og finder god anvendelse til teorigenerering eller i studier, hvor man lader sig inspirere af det, interviewpersonen har at fortælle (Tanggaard & Brinkmann, 2020:40).

Det strukturerede interview tager i nogle tilfælde form af spørgeskema, idet der ikke afviges fra de på forhånd formulerede spørgsmål. Denne type interview kan være god til at behandle informationer fra en stor gruppe af respondenter, hvor man eksempelvis er interesseret i at kvantificere og kategorisere deres svar. Det giver ikke plads til opponerende svar fra interviewpersonerne og det kan resultere i, at respondenterne svarer lidt tilfældigt, hvis de er i tvivl eller ikke ved, hvad de skal svare (Tanggaard & Brinkmann, 2020:41).

Det semistrukturerede interview placerer sig i midten af de to, hvis de ses i et kontinuum. I et semistruktureret interview formuleres spørgsmålene på forhånd ud fra en klar forståelse af, hvad der ønskes at belyse gennem interviewet. Spørgsmålene er formuleret ud fra en grundig forståelse af problemstillingen og de relevante teorier, som dermed bliver styrende for interviewet. En påståede ulempe ved at foretage et semistruktureret interview er, at den grundige gennemgang af tidligere studier og orientering i medierne, kan begrænset udsynet og at det kan mindske objektiviteten at have et bredt kendskab til området (Tanggaard & Brinkmann, 2020:43). Tanggaard og Brinkmann argumenterer for, at det er en forfejlet antagelse, da interviewet skal være styret af en fastsat dagsorden, som er teoretisk begrundet (Tanggaard & Brinkmann, 2020:43).

Ideelt set foretages der interview frem til mætningspunktet, hvor der ikke længere fremkommer ny viden blandt interviewpersonernes svar (Tanggaard & Brinkmann, 2020:37). Af tidsbegrænsede årsager er det dog ikke muligt i dette speciale at afholde interviews frem til mætningspunktet, og samtidig har det ikke været muligt at fremskaffe mere end fire interviewpersoner. Det betyder, at analysens fund er baseret på meget få informanternes beretninger, og derfor kun kan sige noget om, hvordan anerkendelse fra samfundet og fællesskabet, samt mødet med stigmatiserende holdninger har påvirket de fire informanternes valg, om at påbegynde en uddannelse. Jeg har dog valgt at fortsætte undersøgelsen med kun fire interviews, velvidende at det vil betyde, at projektets generaliserbarhed er lav. Det betyder dog ikke, at et afgrænset antal interviews ikke kan frembringe relevant og brugbar viden, men flere interviews ville kunne bidrage med en bredere meningshorisont, hvilket ville have styrket projektets generaliserbarhed og validitet (Tanggaard & Brinkmann, 2020:36).

Interviewpersonerne er unge med et handicap, hvilket naturligt medfører en del overvejelser om, hvilken interviewform, der giver mest mening for både at skabe de trygge rammer for interviewpersonerne, men samtidig også være bevidst om, at der kan være nogle fysiske begrænsninger, der ligeledes er nødvendige at tage med i sine overvejelser, når der vælges interviewform og lokation. Jeg har derfor valgt, at ansigt-til-ansigt interviews er den foretrukne interviewform, da det her er muligt at se hinandens kropssprog og fornemme hinandens tilstedeværelse, hvilket kan tilføre en grad af tryghed og en form for relation. I disse interviews lader jeg det være op til interviewpersonen, hvor de foretrækker, at interviewet holdes. Det er valgt med det formål at skabe de tryggeste rammer om interviewpersonerne, da det at fortælle om sig selv og sine erfaringer, oplevelser og livsverden, kan være sårbart - særligt hvis det indebærer triste og ubehagelige erfaringer og oplevelser.

Jeg har dog også valgt, at videointerviews og telefoninterviews skal være mulige for de interviewpersoner, der opholder sig langt væk, eller af andre årsager ikke ønsker at mødes fysisk. En ulempe ved videointerviews og telefoninterviews er dog, at det kan føles distanceret og upersonligt, hvilket kan være en udfordring, når formålet med interviewet er at frembringe viden om, og få en dyb forståelse af deres erfaringer, oplevelser og verdenssyn. Det er dog værd at bemærke, at det for nogle interviewpersoner kan være den bedste form for interview, idet det kan føles trygt, at der er afstand imellem os. Det gælder særligt for sårbare mennesker,

der eksempelvis skal tage åbent om et sygdomsforløb, men for nogle af interviewpersonerne, kan det at have et handicap måske føles sårbart, hvorfor disse interviewformer kan være at foretrække.

Til at forklare hvilken betydning anerkendelse fra samfundet og fællesskabet, samt stigmatiserende holdninger har på unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse, er det relevant at få en forståelse for deres livssituation. Disse unge mennesker, der lever med et handicap, giver i tidligere undersøgelser udtryk for, at de møder barrierer i uddannelsessystemet, der sætter dem bagud fra start, at de ikke føler sig som en del af fællesskabet og at de mangler støtte til at klare uddannelsen - Det får nogle til at fravælge at indgå i sociale fællesskaber, da de føler sig udfordret i blot at følge undervisningen, mens andre ender med at stoppe uddannelsen. Det semistrukturerede interview giver mulighed for, gennem teorier, at formulere nogle teoretisk funderede spørgsmål, der kan besvare problemstillingen. Der udformes derfor en interviewguide, hvor disse spørgsmål oversættes til analytiske spørgsmål, der skal spore ind på emnet, og dermed gøre det muligt at stille spørgsmål, som faktisk kan besvares af interviewpersonerne. Det semistrukturerede interview giver tilmed mulighed for at stille opfølgende og uddybende spørgsmål, for at få en bedre forståelse af interviewpersonernes livsverden.

Honneths og Goffmans teorier forklarer, hvordan vi som mennesker søger anerkendelse hos andre, og har brug for den gensidige anerkendelse for at kunne realisere os selv. Honneth lægger særlig vægt på, at fællesskabets anerkendelse af enkelte individer er nødvendig for at opretholde det selvværd, der etableres i barndommen, mens Goffman forklarer, hvordan stigmatisering og miskendelse af mennesker med et handicap kan få betydning for deres selvværd.

Som forklaret indledningsvis har uddannelse stor betydning for vores identitetsdannelse og samtidig er det med til at åbne mulighederne for fremtidige job. Uddannelse er både kompetencegivende, men giver også adgang til at indgå i fællesskaber, som er vigtige for vores levevilkår på sigt, men også for følelsen af inklusion - særligt i de identitetsdannende år fra barn til voksen.

Det semistrukturerede interview gør det muligt at få et særligt indblik i, hvordan interviewpersonerne tidligere har oplevet at blive anerkendt af fællesskabet og samfundet i tidligere sociale sammenhænge, og hvordan deres bidrag til fællesskabet er blevet modtaget og anerkendt. Det kan endvidere give værdifuld indsigt i, om de unge tidligere er blevet mødt af stigmatiserende holdninger, og hvordan de har reageret på disse holdninger. Dette vil kunne medvirke til at undersøge, om de unge oplever at påtage sig de stigmatiserende holdninger og handler derefter. Corrigan forklarer, hvordan selvstigmatisering kan føre til at de nedvurderer deres evner og færdigheder, hvilket videre fører til selvisolation og en "hvorfor prøve" indstilling, som er affødt af en manglende tro på, at de kan.

Det er endvidere relevant at få indsigt i, om de unge påtager sig en *skinaccept*, hvor de accepterer og handler på en måde, så det virker som om den byrde de bærer ikke er særlig tung og heller ikke gør dem forskellig fra andre og på den måde ender med at holde en afstand fra samfundet øvrige borgere, for på en måde at indgå i en rolle, hvor de lader som om de er accepteret af samfundet, til trods for at, de ikke helt er det.

Valg af interviewpersoner

I følgende afsnit forklares de udvælgelseskriterier, der er opstillet forud for min søgen efter interviewpersoner, samt hvordan jeg har fået kontakt til de fire interviewpersoner.

Udvælgelseskriterier

Sigtet med problemformuleringen er at formulere en kohærent og teoretisk deduktiv analyse af, hvordan anerkendelse fra samfundet og fællesskabet samt mødet med stigmatiserende holdninger påvirker unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. For at formulere dette narrativ på korrekt vis og med så mange detaljer som muligt, er det nødvendigt med førstehåndsberetninger fra de unge, som står i den situation, hvor de skal vælge, om de skal påbegynde en uddannelse eller ej. Endvidere knytter problemformuleringen sig til en særlig gruppe, nemlig unge med et handicap.

Disse afgrænsninger leder til en erkendelse af, at jeg søger en beretning *indefra* forstået på den måde, at jeg søger interviewpersoner, der har personlige erfaringer med at stå overfor valget om at påbegynde en uddannelse. Som beskrevet ovenfor er sigtet at formulere en teoretisk deduktiv analyse, for at undersøge, om teorierne giver et faktisk billede af, om anerkendelse

fra samfundet og fællesskabet og mødet med stigmatiserende holdninger har en indflydelse på unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse, har jeg valgt interviewpersoner, der bedst vil kunne give indsigt heri. Nedenfor findes en oversigt over de kriterier, der har været bestemmende for mit valg af interviewpersoner

- Mellem 16 og 29 år
- Har et fysisk eller psykisk handicap
- Ønsker at få en uddannelse

Der er relativt få kriterier opstillet forud for udvælgelsen af interviewpersoner. Dette er gjort, da sigtet ikke er at sondre mellem køn, type af handicap, graden af handicap eller valg af uddannelse. Disse variable vurderes ikke at have betydning for at besvare problemstillingen og er derfor ikke medtaget i udvælgelseskriterierne.

Kontakt til interviewpersoner

Det kan være vanskeligt at komme i kontakt med de relevante interviewpersoner. Der kan være forskellige barrierer, der gør det mere eller mindre vanskeligt at komme i kontakt med de rigtige. Problemstillingen opererer med unge fra 16 år, hvilket betyder, at interview med disse interviewpersoner vil kræve tilladelse og samtykke af deres forældre. Overvejelserne i denne forbindelse har derfor været at, hvis der skulle være interesse fra interviewpersoner på denne alder, vil der foregå en samtale forud for interviewet med forældre og den unge, hvor der forventningsafstemmes og hvor det besluttes om forældrene skal være til stede under interviewet. Endvidere kan der være det, der i litteraturen kaldes *dørvogtere*, som er mennesker man skal kommunikere igennem for at nå sine interviewpersoner (Ingemann et al., 2019;171+172). Disse personer kan være administratorer i online fællesskaber, eller forstandere på opholdssteder. Det har der været i de online forums, hvor jeg har søgt interviewpersoner gennem, hvilket ikke har ledt til interviewpersoner.

Jeg har i første omgang søgt efter interviewpersoner gennem forskellige handicapforeninger både i online forums og pr telefon, samt gennem STU og VUK¹ uddannelser, der arbejder med

¹ STU står for *særlig tilrettelagt uddannelse* og blev i 2021 oprettet af regeringen for at hjælpe flere unge med særlige behov med at tage en uddannelse. VUK står for *voksenuddannelse for undervisning og kommunikation, som er et kompetencecenter inden for kompenserende specialundervisning for unge og voksne*. (Aalborg Kommune, U.Å.a & Aalborg Kommune, U.Å.b).

unge med handicap - Det har ikke resulteret i interviewpersoner, hvorfor jeg har valgt at søge gennem mit netværk, hvor jeg har fundet frem til tre mine interviewpersoner. Jeg har endvidere benyttet mig af det litteraturen betegner som *sneboldsstrategien* (Ingemann et al., 2019;170), hvor jeg har spurgt mine interviewpersoner, om de kender andre unge med et handicap, som kan være interesseret i at deltage i et interview, hvilket har ført til en ekstra interviewperson.

Jeg har endvidere gennem kontakt til en gymnasielærer i Aars Kommune, fået kontakt til den administrerende direktør for Sundheds- og Kulturforvaltningen i Aars Kommune, der har været behjælpelig med at videregive min henvendelse, til lederen af Mestringscenteret i Aars Kommune, hvorigennem jeg fik kontakt til én interviewperson.

Informant 1 - I1

Informant 1 er en kvinde på 25 år, som har et synshandicap, hvilket betyder, at hun næsten er helt blind. Hun er i stand til at se lys og mørke og omridset af ting.

Informant 2 - I2

Informant 2 er en kvinde på 27 år som har Moebius syndrom, som giver en ansigtslammelse. De kranienerver, der styrer øjne og mund, fungerer ikke. Hun kan ikke bevæge sine øjne fra side til side og har heller ikke nogen ansigtsmimik. Derudover mangler der nogle led på hendes fingre.

Informant 3 - I3

Informant 3 er en kvinde på 26 år som har muskelsvind. Der er ikke nogen underkategori, og hun har fået fortalt, at den type hun har, er der ca tre i verden, der har.

Informant 4 - I4

Informant 4 er en kvinde på 25 år som har autisme² og ADD³. Autisme er en udviklingsforstyrrelse. Informant 4 forklarer, at hun har en gentagende adfærd og nogle

² Autisme er "kendetegnet ved en anderledes, og ofte forsinket, udvikling af sociale og kommunikative færdigheder samt en gentagelsespræget adfærd, som forekommer i forskellige grader og former, inden for områder som: socialt samspil, kommunikation, forestillingsevne, adfærd og interesser" (Social- og Boligstyrelsen, U.Å.)

³ ADD er en funktionsnedsættelse, der skyldes en "biologisk forstyrrelse i de dele af hjernen, der styrer vores impulser og sørger for, at vi kan planlægge, overskue og gennemføre aktiviteter." (Bedre Psykiatri, U.Å.).

særinteresser, som hun tror, andre kan have det vanskeligt med. Hun forklarer ligeledes, at hun kan have svært ved at overskue for mange ting, og hun har derfor en kortere arbejdsuge.

Hermeneutisk videnskabsposition og analysetilgang

I hermeneutikken er sproget det afgørende redskab til kommunikation såvel som til at opnå erkendelse (Ingemann, 2017:108). En central tankefigur i hermeneutikken er at skabe forståelse ved at anskue delene, og sætte det sammen til en helhed for derigennem at skabe mening (Ingemann, 2017:109). Denne analogi, at forstå delene i sin helhed, forklares i hermeneutikken som en cirkel, eller nærmere en spiral, idet cirklen implicerer, at der vendes tilbage til et udgangspunkt, og ser dermed bort fra den viden, der er tilegnet gennem undersøgelsen. En spiral derimod viser, at erkendelsesprocessen ikke kan vende tilbage til udgangspunktet, men illustrerer således en proces, hvor ny viden bygges ovenpå (Ingemann, 2017:110). Endvidere er konteksten hvori det undersøgte indgår, samt den tidsmæssige periode væsentlige for at forstå den givne kontekst, hvori undersøgelsen og analysen indgår.

For at forstå meningen og derigennem opnå erkendelse af det fænomen, der undersøges, bliver det nødvendigt at forbinde delene til en helhed. Begreberne del og helhed er derfor særdeles vigtige begreber i hermeneutikken for at opnå erkendelse. I tillæg hertil er fortolkning og forståelse tillige centrale begreber, der har til formål at fortolke, hvad informanterne i en interviewsituation eksempelvis prøver at fortælle og videre skabe en forståelse for informanternes situation, ved, med empati, at indleve sig i deres fortælling (Ingemann, 2017:111). Gennem del og helhed, fortolkning og forståelse, bliver det muligt at undersøge, hvad informanterne fortæller og hvorfor, hvilket gør det muligt at forstå meningen med det sagte (Ingemann, 2017:112+113). Det skal her bemærkes, at en interviewsituation er konstrueret med et bestemt formål, og styret af baggrundsviden om problemstillingen samt det teoretiske afsæt, hvorfra interviewspørgsmålene er formuleret. Det betyder følgelig, at den meningshorisont og livshorisont, som informanterne præsenterer, skal forstås i konteksten af dette speciales problemstilling.

I hermeneutisk forstand er interessen ikke at forklare generelle mekanismer og kausale sammenhænge, men derimod at frembringe en fælles forståelse for det særegne ved informanternes oplevede verdenssyn og genfortælle dette, uden at fortolkningen bliver præget af personlige fordomme eller forforståelser. Med andre ord, vil det sige, at det sande bliver en

tilnærmelse, som opnås ved en horisontsammensmeltning mellem informanten og interviewer (Ingemann, 2017:116).

Hermeneutisk analysetilgang

Den hermeneutiske videnskabsposition tillader at foretage en dybdegående analyse af informanternes meningshorisont, hvormed det bliver muligt at frembringe førstehåndsviden om, hvilken indflydelse anerkendelse fra samfundet og fællesskabet, samt mødet med stigmatiserende holdninger har for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse.

Problemstillingen er formuleret ud fra en forventning om, at anerkendelse fra samfundet og fællesskabet vil bidrage positivt til unge med et handicaps valg, mens stigmatisering og miskendelse af de unge kan føre til tilbageholdenhed og selvstigmatisering. Dette er de fordomme og dermed den forforståelse, der ligger i specialets problemstilling, hvilket under interviewet skal forkastes med det sigte at skabe en horisontsammensmeltning på baggrund af den viden, som informanterne giver udtryk for i interviewene (Ingemann et al, 2019:207).

Den hermeneutiske analysetilgang lægger i udgangspunktet op til en særlig interviewteknik, hvor probing spørgsmål er særligt vigtige for at forstå og dermed også blive i stand til at fortolke det sagte, så det stemmer overens med det, informanten har forsøgt at formidle.

Det leder frem til et opmærksomhedspunkt ved den valgte metode og tilgang. Jeg har valgt at arbejde deduktivt, idet jeg er interesseret i at afdække, hvilken indflydelse, hvis nogen overhovedet, *anerkendelse* fra samfundet og fællesskabet samt mødet med *stigmatiserende* holdninger har på unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse - den teoretiske deduktive tilgang kan have den implikation i en hermeneutisk analyse, at der gennemtvinges den teoretiske forståelse i stedet for at lade empirien tale for sig selv (Ingemann et al, 2019:208). Dette forsøges korrigeret for, ved først at foretage en eksplorativ gennemlæsning af empirien, for dernæst at foretage en systematisk granskning af empirien ud fra nogle teoristyrede lukkede koder (Ingemann et al, 2019:112).

Kodningsstrategi

Empirien består, som tidligere beskrevet, af to dokumenter samt 4 kvalitative interviews. Til behandling af empirien er der lavet en kodebog (se uddrag nedenfor eller find hele kodebogen i bilag 1), hvor der er formuleret fire hovedtemaer, anerkendelse i den personlige sfære,

anerkendelse i den solidariske sfære, mødet med stigmatiserende holdninger og selvstigmatisering. I kodebogen vil de lukkede temaer fremgå samt tekstuddrag fra dokumenterne, samt interviewene. I uddraget nedenfor kan ses eksempler på, hvordan empirien er kodet under hvert tema.

Kodebogen er formuleret forud for dataindsamling, dog med undtagelse af dokumenterne som blev gennemlæst i den indledende fase. Dokumenterne har ikke tidligere været genstand for granskning på samme vis, som det gøres i forbindelse med kodning af dokumenterne.

Jeg arbejder, som tidligere nævnt, med en teoretisk deduktiv tilgang, hvilket gør det muligt at systematisere empirien gennem foruddefinerede koder. Det udelukker ikke muligheden for en induktiv kodning, som ligeledes vil blive anvendt for at få en bredere og dybere forståelse af empiriens indhold, særligt det som teorierne ikke afdækker. At arbejde både induktivt og deduktivt er netop en styrke særligt i en hermeneutisk analyse tilgang, hvor der som nævnt er risiko for at gennemtvinge den teoretiske forståelse. At kode både induktivt og deduktivt har dermed den fordel, at empirien lader sig systematisere gennem de lukkede koder, men kan samtidig frembringe perspektiver, der ikke på forhånd er tænkt.

Det er en klar fordel for enhver kodning, at empirien kodes af flere forskellige, for at styrke interkode-reliabiliteten og sikre at kodningen er konsistent (Andersen, 2012:104+105). Dette lader sig ikke gøre i dette speciale, hvorfor jeg i stedet søger at styrke pålideligheden af kodningen ved at kode empirien ad fire omgange - først en åben kodning, dernæst en lukket kodning. Disse gentages dagen efter for at sikre, at relevante pointer ikke bliver overset og for at sikre at kodningen er konsistent.

Kode	Citat (eksempel)
Anerkendelse i den personlige sfære Her forekommer anerkendelse eller mangel på samme i de nære relationer - det kan være forældre, familie eller venner, som informanterne oplever anerkendelse eller	“Jeg tror det er sådan lidt en blanding, altså. Det har jo været virkelig rart at få, jeg ved ikke om anerkendelse er det rigtige ord, men altså få anerkendelse fra ens familie - ens nærmeste familie, men også hele ens familie, altså det der med, at dem, der ligesom har

mangel på samme fra.	kigget med fra sidelinjen, eller hvad man siger, at også altså. Min mor har altid gjort meget sådan ud af, når der har været sådan større [red. Ting]. For eksempel da jeg blev student, så lægger hun det op på Facebook og der bliver man jo glad altså og stolt af sig selv også, når man ligesom ser andre, der skriver “tillykke” og “sejt gået” og “tillykke med hende” og øh altså det. Det føles jo rart at øh.” (I3).
Anerkendelse i den solidariske sfære Her forekommer anerkendelse eller mangel på samme i mødet med samfundet - det kan være lærere, socialrådgivere, øvrige medstuderende, vejledere med flere, som informanterne oplever anerkendelse eller mangel på samme fra. Der vil endvidere blive brugt resultater og citater fra dokumenterne.	“Jamen, det betyder jo rigtig meget et eller andet sted, altså. Det betyder jo, at jeg kan være en del af et samfund, jeg kan være en del af fællesskabet i det store hele, kan man sige, Jeg har jo ikke lyst til at stå udenfor, og det handler jo selvfølgelig også om min egen hverdag. Jeg vil da gerne have noget fornuftigt at lave og noget fornuftigt at stå op til, så man ikke bare sidder og føler, man ikke dur til noget som helst og glør ind i væggen.” (I1).
Mødet med stigmatiserende holdninger Her fremkommer citater om stigmatiserende holdninger - det kan være udtalelser fra personer omkring dem, det kan være, hvordan de oplever at blive mødt af fremmede og hvilke fremstillinger, der “hersker” om mennesker med et handicap.	“(…) har det altså været afgørende, at hun har haft overskud til selv at insistere på, at man godt kan finde et praktikforløb, der kan fungere sammen med hendes funktionsnedsættelser, ligesom hun også har skulle have selvtillid til at insistere på sin evne til overhovedet at gennemføre sin uddannelse” (Tænketaank Perspektiv,

Der vil endvidere blive brugt resultater og citater fra dokumenterne.	2019:59).
Selvstigmatisering Her vil citater om deres eget syn på sig selv komme frem. Hvilke forventninger de har til sig selv, og om dette påvirker deres valg om at påbegynde en uddannelse. Ydermere om der udtrykkes en frygt for, hvad deres handicap kan få af betydning for deres studie - er de bange for at deres handicap på nogen måde kan ses ned på af de øvrige medstuderende eller lærere og har det betydning for deres valg??	“Til at starte med, var hun ikke åben om sin funktionsnedsættelse på studiet, grundet en bekymring om at blive udstødt fra holdet og blive stemplet som “den syge, der er besværlig at have med i gruppearbejde”” (Tænketaank Perspektiv, 2019, 32.). “Det går igen for flere interviewdeltagere, at det at afbryde en uddannelse er forbundet med en opfattelse af nederlag og en følelse af ikke at være “god nok.”” (Tænketaank Perspektiv, 2019,26)

Uddrag af kodebogen (find hele kodebogen i bilag 2).

Analysestrategi

Analysen inddeles i to hovedtemaer: navnlig *Anerkendelsens betydning og Stigmatisering og fordomme*. Under hvert tema behandles de forskellige aspekter i problemstillingen i relaterede underafsnit.

Problemstillingen lægger op til at få en forståelse af, hvordan informanterne oplever anerkendelse fra samfundet og fællesskabet, som findes i den solidariske sfære. Endvidere er det gennem behandlingen af empirien blevet tydeligt, at informanterne tillægger anerkendelsen i den private sfære stor betydning for deres motivation til at påbegynde en uddannelse, hvorfor dette bliver et afsnit i analysen. Honneth argumenterer ligeledes for, at vores grundlæggende selvtillid skabes i den personlige sfære, hvilket gør os i stand til at agere og respektere os selv som et menneske, der kan indgå i nære relationer og fællesskaber i samfundet, hvilket er relevant for næstfølgende afsnit i analysen. Næstfølgende belyses følelsen af anerkendelse fra samfundet og fællesskabet i den solidariske sfære, da det er grundlæggende for opretholdelse af vores selvværd og forståelsen af vores *jeg-ideal*. Dette afsnit vil behandle, hvordan

anerkendelse fra samfundet og fællesskabet påvirker unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse, samt hvordan anerkendelse kommer til udtryk hos informanterne og i dokumenterne. I samspil hermed er det relevant at belyse effekterne af manglende anerkendelse fra samfundet og fællesskabet, for at undersøge, hvordan det påvirker mennesker med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. Dette bliver dog lidt i overført betydning, da mine informanter enten er under uddannelse, har færdiggjort en uddannelse og en er i praktikforløb for at blive afklaret med, hvad hun gerne vil. Jeg har derfor ikke informanter, der står i situationen, hvor de skal vælge om de skal påbegynde en uddannelse eller ej, og derfor vil analysen bero på tidligere overvejelser. Sideløbende vil de to valgte dokumenter blive inddraget i det omfang, det er relevant og med citater, der underbygger udtalelserne fra mine informanter.

Det andet tema, der behandles i analysen, er mødet med stigmatiserende holdninger. Her belyses de forskellige stigma og fordomme, som mine informanter er blevet mødt med tidligere, samtidig inddrages dokumenterne som supplerende viden, idet jeg mener, de bidrager med relevant viden til analysen. Dokumenterne understøtter flere udtalelser fra informanterne, samtidig med, at det bringer flere perspektiver frem. Dog har jeg foretaget en teoretisk afgrænsning, hvormed det ikke bliver alle dele af dokumenterne, der vil indgå som supplerende i denne analyse. Det betyder ikke, at det ikke er relevant, blot at det ikke vurderes at bringe væsentlige pointer frem, som kan anvendes analytisk i samspil med det teoretiske apparat til at forklare, hvordan stigmatisering kommer til udtryk og hvordan det påvirker unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. I forlængelse heraf behandles informanternes copingstrategier, når de mødes af stigmatiserende holdninger, da de hver forholder sig forskelligt til de fordomme, de møder.

Det leder frem til det sidste afsnit, der behandles i analysen, som er selvstigmatisering.

Dette afsnit belyser, hvorledes mødet med stigmatiserende holdninger påvirker deres selvbillede. Selvstigmatisering er som forklaret, når miskrediterede eller potentielt miskrediterede individer påtager sig de negative fremstillinger, som de hører om mennesker i den gruppe, de selv tilhører, eller har oplevet at blive mødt af i mødet med samfundet og fællesskabet. Selvstigmatisering er skadeligt for vores selvværdsfølelse og ikke mindst vores oplevede følelse af at kunne gennemføre det, vi sætter os for, hvilket i nogle tilfælde kan

medføre en *hvorfor-prøve* indstilling, hvor konsekvensen bliver, at man helt lader være, i stedet for at risikerer at fejle.

Kapitel 4

Analyse

I følgende kapitel præsenteres analysen. Analysen er, som forklaret, inddelt i to hovedtemaer, som belyser, hvilken betydning, familie, samfundets og fællesskabets anerkendelse samt mødet med stigmatiserende holdninger har for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse.

Anerkendelsens betydning

Første del af analysen berører *anerkendelse* og inddeles i tre underafsnit, hvor først betydningen af anerkendelse i den personlige sfære belyses, efterfulgt af betydningen af anerkendelse i den solidariske sfære og slutteligt, hvordan den manglende anerkendelse kommer til udtryk i dokumenterne og hos mine informanter. Det er særligt i den manglende anerkendelse, der ligeledes kan ses fordomme og stigmatiserende holdninger om mennesker med et handicap. Det vil således skabe en overgang mellem analysens temaer, som slutteligt vil berøre den effekt, som selvstigmatisering kan have og har haft for informanterne.

Anerkendelse fra familie og venner - Anerkendelse i den personlige sfære

Honneth forklarer, at kærligheden er forudsætningen for menneskets fundamentale selvtillid og er forudsætningen for, at vi er i stand til at indgå i intersubjektive forhold. Anerkendelse i den personlige eller emotionelle sfære er således der, hvor vi oplever at blive anerkendt i vores nære relationer, som familie, venner og i vores parforhold. Honneth forklarer, at det er i disse anerkendelsesrelationer, at vi bliver fortrolig med vores ressourcer, indstilling og vores værdier, og hvor vi oplever at de bliver modtaget og anerkendt. Honneth forklarer videre, at det er nødvendigt at vores nære relationer bliver en forlængelse og udvidelse af anerkendelsesforholdet, da det er med til at gøre os i stand til at respektere os selv som menneske og dermed også gøre os i stand til at indgå i nære relationer, fællesskaber og samfundet.

Honneth gør det således tydeligt, at anerkendelse i de nære relationer er særdeles vigtige som led i at blive fortrolig med sine evner og ressourcer, hvilket også lader sig udtrykke hos informanterne. Særligt I2 og I3 forklarer, at de begge har haft stor opbakning og støtte hjemmefra, og er blevet styrket i, at de ikke skal lade sig begrænse af deres handicap. I2 forklarer blandt andet, hvordan hendes forældre har opmuntret hende til at prøve sig frem, i stedet for at begrænse hende i de ting, hun gerne vil:

“Jeg har jo kravlet i træer og gået armgang, selvom jeg jo ikke rigtig har noget særligt at holde fast med. Det gjorde jeg jo bare, fordi der var jo ikke nogen, der fortalte mig, at det kunne jeg ikke. Og det har egentlig beskrevet mit liv ret godt sidenhen. Det der med at - Jeg har aldrig fået at vide, at det kan du ikke gøre af mine forældre. Eller familie i det hele taget. De har altid givet mig lov til at prøve. Og så har de været der, hvis noget gik galt, men jeg kan ikke rigtig huske, at der har været noget, der rigtig er gået galt.” (I2:104).

I2 forklarer her, hvordan hun er blevet støttet i at prøve på trods af, at hun risikerer at fejle og fortæller, at det har banet vejen for den måde, hun sidenhen har tilgået nye udfordringer på. Det giver en indikation af, at I2's familie har medvirket til, at hun har udviklet en fundamentalt selvtillid, der har gjort hende fortrolig med de ressourcer hun har, hvilket lader til at have givet hende et øget selvværd og tro på, at hun er i stand til at opnå sine ønsker og drømme.

I3 forklarer en lignende opbakning fra sin familie og omgangskreds:

“altså jeg har selv altid haft opbakning hjemmefra og altid haft opbakning med det prøver vi at løse og, og det skal du nok klare. Så jeg har også været rigtig heldig altså. Der har aldrig været nogen, der har tvivlet på mig i min familie eller min omgangskreds.” (I3:179).

Citatet viser, hvordan I3 er blevet støttet i, at hvad end hun står overfor, så skal hun nok klare det, og samtidig udtrykker hun, at hun har haft sin familie og omgangskreds til at hjælpe hende igennem. Hun forklarer videre, at:

“(…) jeg er altid blevet mødt med ros og “vildt godt gået” og “det er godt nok sejt, at

du har klaret det” og kun positive ting. Og det booster jo også en selv, til at man også sådan [red. tænker] “jamen det kan jeg godt” (...).” (I3:179).

I3 fortæller, hvordan opbakningen booster hendes selvtillid, hvilket giver hende troen på og modet til at lykkes med det, hun sætter sig for. Ligesom hos I2 kan det formodes, at anerkendelsen i den personlige sfære er medvirkende til at I3 har udviklet en fundamental selvtillid, der har gjort hende fortrolig med sine ressourcer og værdier, hvilket videre kan formodes at have indflydelse på den måde, hun indgår i fællesskaber og samfundet på, hvilket bliver belyst i næste afsnit

Anerkendelse i den solidariske sfære - Anerkendelse af fællesskabet

Honneth forklarer, at menneskets grundlæggende selvværd dannes gennem delte værdier og normer i de forskellige fællesskaber, vi indgår og oplever at blive anerkendt i. Anerkendelsen i den sociale sfære sker i vores relationer til en bestemt gruppe, et fællesskab eller samfundet, som vi oplever anerkender vores deltagelse og positive engagement. Solidaritet i fællesskabet mærkes, når vi er i stand til at spejle os i fællesskabet og samtidig bliver anerkendt for vores særegenheder og bidrag til fællesskabet. Denne form for anerkendelse, forklarer Honneth, bidrager til en praktisk forholden til sig selv, hvor man tilegner sig en selvværdsættelse.

Anerkendelse af vores deltagelse og positive engagement i sociale fællesskaber og i samfundet, er således medvirkende til at danne vores grundlæggende selvværdsfølelse og praktiske forholden til os selv. For at forstå, hvordan informanterne oplever anerkendelse i samfundet og fællesskaberne, de indgår i, er det derfor relevant at belyse, hvordan de forholder sig til at tage en uddannelse. Alle fire informanter er enig i, at det er vigtigt at bidrage til samfundet og på den måde føle sig som en bidragende samfundsborger. De ytre alle et ønske om, at være en del af det arbejdende fællesskab i samfundet, da det bidrager positivt til deres eget selvværd og følelsen af at ‘du til noget’ eller sagt på en anden måde, de ønsker at bidrage til samfundet, da det giver en følelse af at være en del af samfundet.

I1 forklarer eksempelvis, at hun ikke nødvendigvis ser uddannelse som den eneste vej frem i samfundet, men hun advokerer til gengæld for, at det er vigtigt at have noget at stå op til, og at man føler, man bidrager på en måde:

“Jeg tror mere, det er det der med, altså det er vigtigt, at man har et eller andet at stå op

til, at man kan bidrage på en eller anden måde. Det tror jeg. Jeg tror ikke, det er sundt for nogen, ikke at kunne bidrage, men kan man stadig det, uden at man har en uddannelse, så tænker jeg for så vidt, det er lige meget. Hvis man stadigvæk føler man kan bidrage med noget, hvis man har et eller andet ufaglært job eller hvad det nu er.” (I1:73).

I citatet fremgår det, at I1 fremlægger et perspektiv af, at det ikke er sundt for mennesker at føle, at de ikke bidrager til samfundet. Sammenholdt med Honneths tanker om, hvordan anerkendelse af vores positive bidrag til samfundet og fællesskabet er medvirkende til at danne vores grundlæggende selvværd, synes I1 udtalelse således at være en interessant betragtning, som må indeholde en vis grad af sandhed. For hvis menneskets selvværd dannes i disse anerkendelsesrelationer, mellem enkeltindivider og samfundet, hvor individers positive bidrag anerkendes og medvirker til at etablere et grundlæggende selvværd hos den enkelte, så må et manglende bidrag tillige kunne svække selvværdet hos individer eller have en negativ indvirkning på den praktiske forholden til sig selv.

Hos I2 er det mange af de samme perspektiver, der går igen, men hun fremhæver samtidig også en væsentlig pointe ved at tage en uddannelse, nemlig muligheden for at komme ud og få et meningsfuldt arbejde:

“Det betyder nok det samme for mig, som det gør for de fleste andre. Det der med at have mulighed for at komme ud og have et meningsfuldt arbejde og bidrage til samfundet. Og ergoterapi, det gav bare så god mening, fordi, Jeg har nok altid uden at vide det været min egen ergoterapeut. Så lige at finde alternative løsninger på hvordan jeg kan gøre ting. Og så gav det bare super god mening at bruge de erfaringer jeg havde på arbejdet.” (I2:103).

Hvor I1 fokuserede på muligheden for at bidrage positivt til samfundet, bringer I2 et andet perspektiv frem, idet hun i høj grad også fokuserer på de positive muligheder, det vil give hende i form af at øge muligheden for at få et meningsfuldt arbejde. I2 fremlægger perspektiv af, at de erfaringer hun har fra sit handicap er noget, hun kan anvende som en styrke i sit arbejde som ergoterapeut. Dette kan siges at være et praktisk forholden til sig selv, hvor hun mærker, at hendes handicap kan vendes til at være en styrke, som dermed kommer til at bidrage positivt

til hendes selvværdsfølelse.

I1 forklarer i tråd hermed, at baggrunden for hendes valg om at tage netop Socialrådgiveruddannelsen særligt skyldes hendes interesse herfor, men i ligeså høj grad også fordi hun gerne vil have et meningsfuld arbejde i fremtiden, hvor hun har mulighed for at gøre en forskel for andre i samme situation som hende selv:

“Jeg synes, det er spændende, og jeg vil utrolig gerne kunne hjælpe andre mennesker og måske også nogle som står lidt i samme situation som mig. Så det har haft rigtig meget at sige, men det har helt klart, og som jeg også sagde tidligere, så ved jeg, at altså ... kender jeg nogen i mit netværk, som har været heldige og få (...) et job med den uddannelsesbaggrund, så selvfølgelig har det også haft indflydelse.“ (I1:81).

I citatet forklarer I1 tilmed, at fremtidige jobmuligheder spiller en rolle for hendes valg. Det har ikke haft nogen udpræget relevans for de øvrige informanter, men for I1 har det en væsentlig betydning, hvorfor det vil blive belyst senere.

Hos I3 fremlægges ligeledes et perspektiv af, at uddannelse er vigtigt for at kunne føle sig som en del af samfundet:

“Altså, jeg vil ikke sige, at det er noget som har været altafgørende for mig, men samtidig med det, vil man jo gerne passe ind i samfundet, og man vil jo også gerne. Altså man kan sige, at jeg har taget et valg om, at jeg vil gerne gøre noget og være noget et sted på arbejdsmarkedet, så vidt det er muligt.“ (I3:152).

I3 forklarer i citatet, hvordan det for hende er vigtigt at ‘gøre noget’ og ‘være noget’ et sted på arbejdsmarkedet for at få en følelse af at passe ind i samfundet. Hun begrundet det med: “Og sådan på en eller anden måde er det jo... Måske er det sådan i forhold til samfundet, lidt en selvfølge, at man skal have en eller anden form for beskæftigelse.” (I3:153). I3 forklarer, at der er en samfundsnorm om, at man skal være selvforsørgende og derfor have en eller anden form for beskæftigelse, hvilket formodes at have haft indflydelse på hendes valg om at påbegynde en uddannelse, idet hun udtrykker et ønske om ‘gøre noget’ og ‘være noget’ på arbejdsmarkedet.

Hos I4 er de praktiske forhold lidt anderledes. I4 forklarer, at hun ingen uddannelse har, og fortæller, at der er nogle vanskeligheder forbundet med at opfylde hendes ønske om at tage den uddannelse, hun gerne vil, men hun udtrykker alligevel, at hun mener, det vil gøre det lettere at blive en del af samfundet, hvis man har en uddannelse. I4 fortæller:

“(...) jeg føler sådan lidt forhold til, at jeg har autisme og så noget, at det der med at have en uddannelse, jeg føler, at det er mere, at man kommer [lidt mere til at være en del af det normale samfund] og sådan noget. Have et normalt arbejde og sådan noget, at det ville være rart.” (I4:191).

I4 giver udtryk for, at hvis man har en uddannelse, har man lettere ved at blive en del af det normale samfund. Citatet af I4 giver en indikation af, at grundet hendes diagnoser og vanskeligheder ved at tage den uddannelse, hun gerne vil, så kan der spores en undertone af, at hun ikke helt føler sig som en del af det, hun betegner, som det normale samfund, men udtrykker at hun ønsker at blive det. Ses dette i samspil med Honneths teori, kan der tydes, at I4 forbinder det at være i stand til at tage en uddannelse med lettere adgang til samfundet og dermed også det arbejdende fællesskab, hvor man bidrager positivt til samfundet og fællesskabet og tilmed anerkendes for sit bidrag.

I4 deltager i forskellige praktikforløb for at afprøve hvilke muligheder, der ligger indenfor de områder, hun interesserer sig for. Herigennem oplever I4 at være en del af samfundet og et fællesskab, hvor hendes positive bidrag anerkendes, hvilket lader til at have en positiv effekt på hendes selvværd, idet hun fortæller, at hun vil vise, at hun godt kan gøre tingene færdige på tid:

“Nogle gange føler jeg, at jeg er sådan. Jeg trækker det lidt mere ud i forhold til, hvad vi sådan aftaler. For eksempel, hvis det er at. Der var noget praktik, noget med hvor jeg skulle arbejde med sådan noget slags klistermærke halløj. Og det tog lidt længere tid end [red. Hvor] jeg havde fri, nemlig, men jeg gad jo gerne at gøre det færdigt, fordi at jeg vil jo gerne vise, at jeg godt kan finde ud af det og gøre tingene færdigt på tid. Så det gjorde jeg og det tog så lidt.” (I4:212)

Citatet viser, at I4 ønsker at lægge ekstra tid i sin praktik for at vise, at hun har evnerne til at gøre det færdigt, hvilket også formodes at bringe hende større anerkendelse for hendes ekstra indsats. Det synes at blive underbygget af næstfølgende citat, hvor I4 fortæller om en samtale med en psykiater, der forklarer I4, at til trods for, at hun ikke kan arbejde helt så meget, så gør hun stadig en indsats for at komme ud på arbejdsmarkedet i stedet for blot at tage en førtidspension, hvilket synes at have en positiv indvirkning på I4s selvværdsfølelse, hvor hun giver udtryk for, at det var rart at høre, at hun er god nok, som hun er:

“Altså. Jeg ved godt, at jeg nok ikke kan arbejde lige så meget som andre kan, og der var også dengang, jeg havde møder med hende som der, der skulle diagnosticere mig med alt det her, hun sagde, at det er OK, at jeg ikke kan arbejde lige så meget som andre, og at jeg også selv gør en stor indsats bare for at komme ud i arbejdslivet, end at tage en tidlig pension, nemlig. (...) Så det er rart at vide. Og det får mig til at virke sådan at jeg er en god nok person, som jeg er, selvom at jeg har de her diagnoser, som jeg døjer med.“ (I4:214).

Citatet viser blandt andet, hvad anerkendelse kan gøre. Psykiateren anerkender I4 for den indsats hun lægger i at forsøge at blive en del af det arbejdende fællesskab, på trods af, at hendes diagnoser begrænser hende i at varetage et fuldtidsjob. Psykiateren fremhæver således det positive bidrag, som I4 yder gennem sine praktikforløb, og den indsats hun gør, for at komme i arbejde og ikke blot stille sig tilfreds med en førtidspension. Det ses tydeligt, at I4 oplever en positiv effekt af anerkendelsen, til trods for, at hun samtidig sloges lidt med nogle indre fordomme om, hvad hun burde være i stand til, da hun starter ud med at nævne, at andre i samfundet kan arbejde mere, end hun selv kan.

Ovenstående analyse har belyst hvilken indflydelse anerkendelse har for unge med et handicaps følelse af at være en positiv bidragsyder til samfundet ved at deltage på arbejdsmarkedet. Dette har været relevant at belyse for at forstå, hvilken forståelseshorisont informanterne oplever verden ud fra, da det tillige formodes at have indflydelse på deres ageren og dermed også deres valg om at påbegynde en uddannelse. Det næste afsnit vil belyse, hvordan anerkendelse i fællesskaberne har indflydelse på informanternes praktiske forhold til sig selv, og hvordan det øver indflydelse på deres selvværd, når de anerkendes i fællesskaberne.

Informanterne er enige i at anerkendelse i fællesskaberne på studier og praktikforløb er vigtige for dem. I1 giver udtryk for, at det betyder meget, når de mennesker hun møder faktisk er ligeglad med, at hun er synshandicappet. Hun forklarer, at hun oplever at blive mødt af tre forskellige typer af mennesker:

“Der er de mennesker, der er fuldstændig ligeglade. Det er bare sådan (trækker på skulderen). Jeg har for eksempel mødt en på et tidspunkt, der sagde, at hun havde godt sådan lige set, at der var et eller andet med mig sådan, men hun kunne ikke lige finde ud af hvad, og da hun så fandt ud af, at jeg var synshandicappet var det sådan. “Nå var det bare det” det er den ene type mennesker, dem, der fuldstændig ligeglade.” (I1: 75)

I1 forklarer videre, at det er de mennesker, der er lettest at interagerer med:

“Det betyder sindssygt meget, fordi det gør det væsentligt nemmere, (...) at komme ind på dem, fordi de også har interesse i at lære mig at kende. Og at de ikke ser handicappet som et problem. Det gør jeg jo også, at jeg har mere lyst til at være sammen med dem.” (I1:75).

Hun udtrykker her, at hun finder det nemmere at være sammen med mennesker, der ikke tillægger hendes handicap nogen særlig værdi eller indflydelse, hvilket gør det nemmere for I1 at vise, hvem hun er og samtidig giver det hende lyst til at interagere med dem, hun sidder overfor. Sagt med andre ord, så oplever I1, at det er lettere at indgå i sociale fællesskaber, hvor hendes handicap ikke skal tillægges nogen særlig betydning. Hun ønsker i stedet at blive mødt af mennesker, som har interesse for at lære hendes person at kende. Dette giver en indikation på, at mennesker der ikke lader handicappet overskygge personen, der har et handicap har lettere ved at se, hvilke evner og færdigheder den unge med et handicap har, hvilket vil øge mulighederne for at sådan en som I1, vil blive anerkendt for sine særegenheder og sine positive bidrag til fællesskabet, når fællesskabet ser bort fra hendes synshandicap. I1 fortæller videre, hvordan hun oftest ender med at indgå i gruppearbejde med nogle, som har det lidt vanskeligt fagligt, da hun så har mulighed for at hjælpe dem:

“(...) Det er virkelig ikke bevidst, men jeg har det lidt med at finde nogen, som måske har det lidt svært fagligt, fordi så kan jeg hjælpe dem. Og så føler jeg, at jeg kan bevise noget overfor dem. Det kan godt være, de skal hjælpe mig med sådan nogle praktiske

ting, så, men så kan jeg hjælpe dem med noget andet.” (I1:92)

I1 giver her udtryk for, at hun gerne vil vise, eller bevise, at selv om hun har et synshandicap, så har hun stadig noget at bidrage med. På denne vis bliver I1 en del af en gruppe, hvor hun får mulighed for at bevise, at hun ikke er uden evner, blot fordi hun har et handicap, samtidig med at hun erkender, at hun har brug for hjælp i andre sammenhænge. Der sker således en gensidig anerkendelse, hvor både I1 og gruppens øvrige medlemmer oplever at bidrage positivt og anerkendes herfor.

Hos I2 udtrykkes en overvejende positiv oplevelse af at blive mødt med nysgerrighed og en interesseret interesse for hendes handicap. Hun forklarer, at hun føler sig imødekommet og som en del af fællesskabet og begrundet det med:

“ Og det tror jeg er fordi, jeg har været åben overfor dem og viser at jeg har lige så meget at bidrage med, som alle andre. (...) “Nu har jeg måske også været heldig, at det er sundhedsprofessionelle mennesker. Altså på den måde, så kan det være at de har et andet syn på mennesker end andre end måske har.” (I2:111).

I2 oplever at hendes positive bidrag til fællesskabet på studierne har resulteret i, at de øvrige studerende er imødekommet over for hende. Hun fremhæver, at det, at de er sundhedsstuderende, kan have indflydelse på, at de er mere åbne over for mennesker, der har et handicap. I2 udtrykker således en følelse af at være en del af fællesskabet og samtidig blive anerkendt for sine bidrag. I2 forklarer videre:

“ (...) der har været nogle lærere og nogle undervisere sådan på gymnasiet og på ergoterapeutuddannelsen, også på universitetet, der har været nysgerrige på det. Altså “hvad er det egentlig?” Det er aldrig sådan “vi tror ikke, at du hører til her.” Men bare sådan “for at få stillet min egen nysgerrighed, hvad er det egentlig, der er med dig?” På den måde, som andre relationer også har spurgt. “ (I2:141).

For I2 er det rart at folk omkring hende stiller nysgerrige spørgsmål. Hun forklarer blandt andet, at det er med til at legalisere at stille spørgsmål, så der udbredes mere viden om de forskellige typer handicap, der findes og hvad det reelt betyder for de mennesker, der lever med et

handicap. I2 forklarer, at hun sommetider møder mennesker, der er i tvivl om, hvordan de skal agere og hvordan de skal få stillet de spørgsmål, de har, hvor hun siger: “Og så handler det jo bare om at få det italesat. Lige så snart man italesætter det, så viser man også, at det er okay, at de spørger. Og at det ikke er farligt.” (I2:110).

Denne åbenhed om at leve med et handicap deler alle mine informanter. De forklarer, at de tidligere har erfaret, at når de har fået mulighed for at svare på spørgsmål, der relaterer sig til deres handicap, har det haft positiv indvirkning og i nogle tilfælde har det nedbrudt de fordomme eller den skepsis, der hersker omkring mennesker med et handicap.

I2 fortæller:” (...) Jeg har også erfaret, at en af dem fra min højskole som var en (...) af de mest skeptiske, da vi mødtes, hun er blevet en af mine bedste veninder efterfølgende.” (I2:110), mens I3 har oplevet at børn kommer hen for at spørge, hvorfor hun sidder i kørestol:

”“Hvorfor sidder du i den der?” Eller “hvorfor sidder du i kørestol?” (...) Og så har jeg forklaret, at “jamen det er fordi, jeg har en sygdom i benene, der gør, at jeg bliver træt, så jeg ikke kan gå så langt” “Nå OK”.” (I3:171).

I begge tilfælde oplever informanterne at blive mødt af forståelse, når de er åbne om deres handicap. Det har betydet, at de i høj grad selv vælger at adressere deres handicap i situationer, hvor det giver mening at åbne op for muligheden for, at deres kollegaer, medstuderende eller andre kan stille spørgsmål. I2 forklarer det i følgende citat:

“ (...) nu har jeg også altid gjort meget ud af at fortælle andre, at de skal endelig spørge, hvis der er noget, de vil vide, så på den måde kan det også være, at jeg selv får det afmystificeret. Fordi det er vigtigt for mig at fortælle folk, hvad det er.” (I2:107).

Ovenstående analyse viser, hvordan interviewpersonerne har oplevet at blive anerkendt i fællesskaber, og hvordan det at være åben omkring sit handicap har positiv indflydelse på den måde andre forholder sig til dem på. Det bliver tydeligt, at når informanterne oplever at blive anerkendt af fællesskabet og i samfundet, så har det en positiv effekt på deres selvværdsfølelse. Informanterne giver udtryk for, at det er rart, når andre stiller spørgsmål, da det åbner op for dialog om deres handicap og hvilke begrænsninger det sætter. At åbne op for spørgsmål gør

det også muligt for de unge at nedbryde de negative fordomme og stereotyper, som oftest er forbundet med at have et handicap. I næste afsnit belyses, hvordan miskendelse har set ud for informanterne, og hvordan disse miskendelser er præget af stigmatiserende holdninger og fordomme.

Den manglende anerkendelse og spill-over til stigmatisering

Honneth forklarer, at hvis vi oplever at blive mødt af negative holdninger, vil det få konsekvenser for vores sociale værdi. Det er gennem den sociale værdsættelse, at vi tildeles vores selvrealiseringsform, som videre kan tilskrives en grad af ære, værdighed eller status indenfor et samfund. Hvis nogle mennesker vurderes som mindreværdige eller mangelfulde, vil det betyde, at deres evner ikke tillægges social værdi.

Honneth forklarer, at de moralske uretfærdigheder sker i tilfælde, hvor en eller flere bliver ydmyget, krænket eller miskendt i en sådan grad, at deres færdigheder og evner ikke anerkendes. Det fører til en skamfølelse og en følelse af lavt selvværd og bliver vi som mennesker afvist, kan det ifølge Honneth beskadige vores 'jeg-ideal', hvilket kan medføre at vi bliver ude af stand til at gennemføre vores handling eller også bliver det motiv for en kamp om anerkendelse.

Et beskadiget *jeg-ideal* sker som følge af moralske uretfærdigheder, hvor mennesker oplever at blive ydmyget, krænket eller miskendt i så alvorlig grad, at deres evner og færdigheder ikke anerkendes, hvilket kan føre til at nogle helt vælger at trække sig og dermed eksempelvis dropper ud af uddannelsen, mens det for andre bliver et motiv for en kamp om anerkendelse.

Informanterne i dette speciale har alle i større eller mindre grad oplevet at blive miskendt, ja endda ydmyget i en sådan grad, at deres færdigheder ikke anerkendes.

I1 og I2 fortæller begge, at de oplever, at der findes tre typer mennesker, når det kommer til at møde mennesker med et handicap, dog har de forskellige oplevelser af den tredje type, de møder. I2 forklarer, at:

“Altså nogle, de accepterer mig med det samme. Så er der nogen, der lige skal have lidt tid, hvor de lige holder lidt afstand og så ser mig an, eller hvad det nu er, de gør. Og så er der den 3. gruppe, som aldrig nogensinde kommer til at se andet end et handicap. (...)

Men den er altså måske 2% eller sådan noget. (...) Og jeg tror, de der 2%, dem er jeg blevet så immune overfor, at dem ser jeg ikke rigtig.” (I2:127)

I citatet forklarer I2, at hun oplever, at der er en gruppe i samfundet, som altid vil se handicappet før mennesket *med* handicappet. Hun giver dog også udtryk for, at det ikke er nogen hun lader sig gå på af, hvilket kan skyldes, at hun har et højt selvværd som resultat af de overvejende positive oplevelser med mennesker omkring hende.

I1 forklarer samme typer ved de første to, men adskiller sig ved den sidste, hvor hun fortæller:

“(...) og så er der den sidste gruppe, (...) hvor jeg siger, det gider jeg ikke at bruge tid på. Det er dem, der for eksempel snakker til mig sådan der (laver barnlig stemme), som om jeg er et to-årigt-barn, og man tænker, bare stop dig selv. Det er sådan nogen, der slet ikke kan håndtere det, og de undgår også helst at tale med mig eller sidde ved siden af mig eller sådan.” (I1:75).

Citatet af I1 viser, hvordan nogle mennesker interagerer med hende ved at ændre toneleje og tale til hende, som om hun er et barn, hvilket knytter sig til en misforstået antagelse om, at I1 intelligens er på niveau med et barns. Som forklaret jf. teoriafsnittet, stigmatisering, hersker en udbredt forståelse af, at mennesker med et handicap er mindre intelligente. Dette synes at være tilfældet i ovenstående citat. Denne antagelse er dybt forfæjlet og forklares bedst som en diskrepans mellem I1s tilsyneladende og faktiske sociale identitet. I citatet fremlægges I1s tilsyneladende sociale identitet som værende uintelligent sammenholdt med hendes alder, idet der tales til hende i et toneleje, som ellers sammenlignes med det, der bruges til børn, mens I1s faktiske sociale identitet er intelligent. Der er således tale om en miskendelse, der tenderer til ydmygelse, på baggrund af fordomme om, hvordan I1s intelligens er, baseret på hendes manglende evne til at holde øjenkontakt under samtaler.

I1 forklarer endvidere om oplevelser, hvor hun oplever at folk forlader rummet, hvis hun forsøger at interagere med dem. Hun forklarer:

“Jeg har også oplevet nogen, hvor jeg har forsøgt at snakke med dem, hvor de faktisk har vendt sig om og gået. Så det... (griner lidt) Den har jeg også prøvet. Fordi, jeg tror de tænker, “jeg kan godt snige mig ud af det, hun opdager det ikke alligevel.” Øh jo! Det gør jeg.” (...) “Jeg vil sige, det er sjældent, at folk er så ubehagelige på den måde,

det er heldigvis ikke det jeg møder mest." (I1:86).

I citatet fortæller I1, at hun oplever, at folk har forladt rummet, fordi de ikke tror, at hun vil opdage, at de er gået. Denne opførsel er igen miskrediterende og efterlader I1 med en følelse af ikke at være en del af fællesskabet. I1 udtrykker, at hun opfatter deres handling som "at snige sig ud" fordi de tror, at "hun ikke vil opdage det", hvilket leder til at forståelse af, at I1 igen får oplevelsen af, at folk underkender hendes evner. Det læner sig lidt op ad en misforstået antagelse om, at hvis man er blind, er man heller ikke i stand til at detektere, når nogle forlader rummet. Der kan således igen tolkes en underforståelse af, at I1s handicap forventes at gøre hende mindre intelligent.

I2 oplever ligeledes, at hendes evner og færdigheder er blevet underkendt, hvormed hun er blevet mødt af fordomme, der stiller spørgsmålstejn ved hendes evner til at tage en uddannelse og i forlængelse heraf også varetage et job. I2 fortæller om en episode, hun har haft i forbindelse med en jobsamtale, hvor lederen, hun skulle til samtale hos, var nedladende og åbenlys fordomsfuld.

"(...) jeg var til en jobsamtale som ergoterapeut. (...) På et eeh - og det er det sjoveste ved det - et dagtilbud for voksne med handicap. Et perfekt sted at arbejde. Men den her leder, jeg sad overfor, hun stillede spørgsmålstejn ved, om det faktisk var mig, der havde gennemført gymnasiet, ergoterapeutuddannelsen "har du selv skrevet den her ansøgning?" (I2:134).

Lederen udtrykker her sin antagelse om, at grundet I2s handicap, kan det ikke være hende, der har skrevet ansøgningen, og ej heller gennemført gymnasiet og ergoterapeutuddannelsen. Ligesom hos I1 fremlægges en antagelse om, at I2 er mindre intelligent. I2 forklarede indledningsvist, at hendes handicap gør, at hun ikke har de kranienerver, der styrer ansigtsmimik, samt at hun mangler nogle led på sine fingre, hvorfor både I1 og I2 er bærere af synlige handicaps. Dette formodes at være årsagen til, i dette tilfælde, at lede til en forfejlet antagelse af I2s faktiske sociale identitet baseret på måden, hun ser ud på. Lederens direkte spørgsmål til I2s evner og færdigheder er ikke blot miskendende men også krænkende og ydmygende, idet hendes fordomme adresseres åbenlyst og foran øvrige medarbejdere på arbejdspladsen. I2 forklarer dog, at en af de øvrige medarbejdere efterfølgende henvender sig

til hende for på arbejdspladsens vegne at undskylde for lederens opførsel:

“(…) en af de andre medarbejdere, der sad omkring det der bord, hun skrev så til mig et par dage efter og var sådan “ Hey, det der, det er jeg flov over - på arbejdspladsens vegne og bare lige så du ved det, så den her leder, hun er også på vej væk.” Ikke kun derfor, men der havde været flere episoder med hende, der ikke havde været heldige, åbenbart. Så det var jo også lidt fedt.” (I2:135)

Citatet fremlægger en sympatisk medfølelse med I2 efter lederens opførsel, hvor medarbejderen fortæller, at I2 (desværre) ikke er den eneste, som har haft en ubehagelig oplevelse med den nævnte leder. I2 giver til sidst i citatet udtryk for, at hun er glad for den opbakning, hun modtager fra medarbejderen og samtidig, at lederen ikke fortsat er på arbejdspladsen. Det kan formodes, at I2 har taget imod denne besked fra medarbejderen, som en anerkendelse af hendes evner, idet medarbejderen nærmere lader til at se I2s faktiske sociale identitet sammenholdt med lederens opfattelse af I2s tilsyneladende identitet, som hun baserer på I2s udseende.

Honneth forklarer, at når vi udsættes for moralske uretfærdigheder kan det enten føre til en skamfølelse og en følelse af lavt selvværd, beskadige vores jeg-ideal og gøre os ude af stand til at gennemføre vores handlinger, eller også bliver det motiv for en kamp om anerkendelse.

I2 fortæller om sin motivation for at tage en uddannelse. Hun har tidligere været kort ramt af tvivl, om hun kunne klare en uddannelse, men fortæller også, at hun ikke vil lade tvivlen stoppe hende. Samtidig fortæller I2 om en ergoterapeut, som ikke spåede mange chancer hos hende og derfor mente, at I2 ikke egnede sig til at gå i almindelig børnehave. I2 fortæller, at hendes forældre ikke var enige med ergoterapeuten, hvilket hun i dag er glad for. Hun fortæller:

“Det er fordi der er lidt en nørd i mig. Og jeg var ikke færdig med at være studerende. Det kunne jeg godt mærke. Og måske også sådan lidt en fuckfinger til en ergoterapeut der engang skrev, at hende der, hun egner sig ikke til at gå i almindelig børnehave. Så det er lidt fedt at kunne sige, at nu er jeg ergoterapeut ligesom hende og jeg har en kandidat om et år. Hvis alt går vel selvfølgelig. For at vise at det kunne jeg godt.” (I2:103)

I2 viser i citatet her en handlekraftig vilje til at modbevise de fordomme, hun er blevet mødt med. Det viser også, at de fordomme og miskendende holdninger, der har været om hende som følge af hendes handicap, ikke har ført til et lavt selvværd, et skadet jeg-ideal eller en manglende handlekraft. I stedet lader det nærmere til, at I2 bruger det som drivkraft i en kamp om anerkendelse. I2 forklarer:

“Og jeg tror da også på sigt, der kunne jeg godt tænke mig, måske ikke nødvendigvis at gå ind i politik, men lidt i den retning. At kunne få lov til at repræsentere mennesker med handicap.” (...) “Fordi jo mere vi kan få lov til at repræsentere os selv. Jo mere tror jeg også, at omverden vil kunne åbne øjnene op for, at så anderledes er vi måske heller ikke.” (I2:117).

Det fremgår af citatet, at I2 brænder for at gøre en forskel for mennesker med et handicap. Hun ønsker at udbrede mere viden om, hvad det vil sige at leve med et handicap og at forskellen mellem mennesker med og uden handicap måske ikke er så stor, som nogle virker til at tro.

I2 har ikke givet udtryk for, at have en oplevelse af at blive miskendt i uddannelsessammenhænge. Som det fremgår af tidligere afsnit, så vælger I2 hurtigt at italesætte sit handicap, for at åbne op for mulighederne for at andre kan stille spørgsmål, men også for at italesætte, hvilke udfordringer hendes handicap faktisk giver hende, hvilket giver hende en oplevelse af, at blive anerkendt for de positive bidrag hun kommer med på studiet.

Men anderledes forholder det sig hos I1, hvor den manglende anerkendelse mærkes. Hun fortæller om en episode, hvor hun søgte informationer forud for studiestart på Socialrådgiveruddannelsen. I1 fortæller, at studienævnetsformanden fortæller hende direkte: “(...) “med de behov, som du som du har, så tror jeg faktisk ikke du kan gennemføre en uddannelse.”” (I1:89). Citatet giver en klar indikation af studienævnetsformandens forudindtagne holdninger til mennesker med et synshandicap og de behov, som de har. Det må formodes, på baggrund af studienævnetsformandens udtalelse, at I1 har fremlagt de behov, hun har for at kunne gennemføre en uddannelse, hvorfra studienævnetsformanden drager den konklusion, at I1s behov ikke kan imødekommes på nogen uddannelse. Det indikerer således, at studienævnetsformanden har en forventning om, at unge med et synshandicap ikke er i stand

til at tage en uddannelse, og formodentlig heller ikke et job senere hen. Dette er interessant sammenholdt med analysen af DH og DCH, hvor det fremgår, at:

“26% af danskerne angiver, at de er helt enige eller enige i, at mennesker med handicap ikke får samme gavn af uddannelse som andre (...). En relativt stor andel af de adspurgte svarer, at de hverken er enige eller uenige i udsagnet (24%) eller ikke ved det (18%).”
(Danske Handicaporganisationer, 2023:39).

Citatet fremlægger et perspektiv af, at mennesker med et handicap ikke får samme gavn af en uddannelse som andre, mens det for en stor del ikke lader til at være noget, de har forholdt sig til, eller har kendskab til, hvorfor de ikke erklærer sig hverken enige eller uenige. Af citatet kan det derfor udledes, at det må være relativt få, der mener, at mennesker med et handicap vil få samme gavn af en uddannelse som andre. I analysen af DH og DCH fremgår det ligeledes, at:

“57% af danskerne mener, at mennesker med handicap har begrænsede eller ingen muligheder for at tage en uddannelse eller komme i beskæftigelse. Samtidig er det vigtigt for 82% af danskerne, at alle i Danmark har lige muligheder for uddannelse og beskæftigelse.” (Danske Handicaporganisationer, 2023:10).

Ses dette citat sammenholdt med citatet ovenover, synes det at indikere, at en af årsagerne til at mennesker med et handicap ikke menes at få samme gavn af en uddannelse som andre skyldes, at der er en udbredt forventning om, at mennesker med et handicap vurderes at have begrænsede eller ingen muligheder for at tage en uddannelse eller komme i beskæftigelse.

Denne udbredte forståelse vil jeg påstå afstedkomme af en manglende viden om, hvad det vil sige at leve med et handicap. Eksempelvis fremgår det også, at en tredjedel “af den danske befolkning mener, at de fleste danskere behandler mennesker med handicap som mindre værd.” (Danske Handicaporganisationer, 2023:13). Denne udtalelse er dog ikke bevis for, at det er sandt, men gennem analysen bliver det tydeligt, at informanterne er blevet mødt af divergerende holdninger, som både er anerkendende men også miskendende, hvilket kan lede til en forståelse af, mennesker med et handicap i nogen grad holdes uden for samfundet. Det lader ikke til at være en bevidst eller ondsindet handling, idet undersøgelsen samtidig viser, at: “85% af danskerne, [red. mener] at det er meget vigtigt eller vigtigt, at alle mennesker i

Danmark har lige adgang til bygninger, pladser og stationer” og det samme gør sig gældende når det kommer til muligheder for at tage en uddannelse, hvor det fremgår, at “(...) langt størstedelen (82%) [red. angiver] , at det er meget vigtigt eller vigtigt, at alle mennesker i Danmark har lige muligheder for at tage en uddannelse eller et job” (Danske Handicaporganisationer, 2023:39). Der er en markant forskel på, hvad danskerne tror, mennesker med et handicap har af muligheder og hvilke muligheder, de burde have. Denne forskel er vanskelig at forklare ud fra viden fra dokumenterne og informanternes forklaringer, men noget tyder på, at det kan skyldes en manglende forståelse for, hvad det vil sige at leve med et handicap, hvorfor respondenterne i undersøgelsen drager konklusioner ud fra et (forventet) relativt uoplyst grundlag.

I1 fortæller blandt andet, at hun oplever, at det kan være svært at blive en del af fællesskabet, idet hun oplever, at folk undgår hende:

“(...) så er der jo så også dem, der simpelthen bare undgår mig, altså de er simpelthen for usikre til at, eller tænker jeg. Jeg ved ikke præcis, hvorfor man gør det. Jeg tror, det er på grund af usikkerhed, men det kan også være, at folk tænker, det kan jeg sgu ikke overskue. Det må blive andres problem, fordi folk de tror, det er mere problematisk end det er, og tror det er mere invaliderende end det er. Og der er også rigtig mange, som tror, at jeg skal have mere hjælp, end jeg faktisk skal.” (I1:82).

I1 giver her udtryk for, at hun tror, at andre ser hendes handicap som værende mere problematisk og invaliderende end det er. Dette synes at være i tråd med ovenstående analyse, hvor flere angiver, at de ikke tror, at mennesker med et handicap får samme gavn af en uddannelse.

I1 forklarer videre, hvordan hun oplever, at det kan være vanskeligt for hende at blive en del af fællesskabet, særligt når det omhandler gruppedannelse på hendes studie. Hun forklarer:

“Altså for eksempel med gruppedannelse og sådan noget, der får folk lynhurtigt øjenkontakt og altså nu havde jeg en episode, da vi skulle danne studiegrupper. Det skulle vi ret hurtigt, der den 2. dag, vi havde knap nok nået at snakke med hinanden, så jeg havde ikke nået sådan ligesom at kunne vise, hvem jeg var og sådan noget. Og folk

de fandt lynhurtigt hinanden via øjenkontakt (...), og jeg kunne godt sådan. Jeg prøvede sådan at kontakte folk lidt eller sådan tale til folk, men de skyndte sig lidt hurtigt videre og var sådan lidt, altså det ... Der kan det blive et problem.” (I1:76).

Citatet viser, hvordan det kan være vanskeligt at blive en del af en studiegruppe, når man har et handicap. Særligt for I1 gælder det, at hun har et synshandicap, hvilket gør hende ude af stand til at få øjenkontakt med de andre på studiet, for at indikerer, at hun ønsker at være en del af deres gruppe. Det betyder for I1 at hun føler, at hun skal yde en ekstra indsats særligt når de er flere sammen, da det kan hjælpe hende med at blive en del af fællesskabet, når de ser, at hun kan bidrage positivt i undervisningen. Hun forklarer, at:

“(...) hvis jeg for eksempel er meget aktiv i undervisningen eller et eller andet ikke? Så så er det klart, at det smitter af. Nu havde jeg lige (...) en der spurgte mig. Og vi har ikke snakket ret meget sammen, men hende og så en anden, de har lagt mærke til mig. De spurgte om jeg havde lyst til at – fordi, vi skal danne nye studiegrupper på næste semester, så om jeg havde lyst til at være sammen med dem, så det må jo smitte af på en eller anden vis.” (I1:78).

I1 fortæller her, hvordan det at deltage aktivt i undervisningen kan medvirke til at blive en del af fællesskabet. Hun fortæller, hvordan to andre har lagt mærke til hende, og gennem deres handlinger anerkender I1 for sine evner og færdigheder, ved at spørge, om hun vil være i studiegruppe med dem.

Udfordringen med at indgå i fællesskabet er tillige noget, der bliver udtrykt i analysen af Tænketaank Perspektiv, hvor det fremgår at:

“Flere af interviewdeltagerne oplever problemer med selv at skulle finde sammen i læsegrupper og flere af dem efterspørger at studiet i højere grad tager styringen på at fordele grupper. En af dem (...) siger “Det ville hjælpe mig, at de sagde ‘det er dem her, du er i gruppe med, og du er i gruppe med dem indtil i har afleveret den her rapport, og så får du en ny gruppe.’ Der ville være noget mere struktur over det på den måde, jeg ville ikke skulle ud og finde en gruppe.” (Tænketaank Perspektiv, 2019:52).

Interviewdeltagerne i analysen af Tænketaank Perspektiv beskriver således en lignende udfordring med at blive en del af en studiegruppe, og efterspørger i den forbindelse, at studiet overtager styringen. Ud fra citatet er det vanskeligt at afgøre, om det er lignende mekanismer, der gør sig gældende, eller om interviewdeltagerne har andre udfordringer, der vanskeliggør deres muligheder for at deltage i fællesskabet. Men ikke desto mindre er der en udfordring forbundet med gruppedannelser for unge med et handicap, hvilket kan være til en følelse af at være udelukket fra fællesskaberne. Honneth forklarer, at hvis mennesker føler sig afvist, kan det medføre en følelse af skam, som videre kan skade vores jeg-ideal, og føre til lavt selvværd og gøre, at vi ikke kan gennemføre de handlinger, vi foretager. Det kan derfor få mærkbare konsekvenser for unge med et handicap, hvis de oplever at blive afvist.

Dette kan blandt andet ses hos I4, som fortæller om en oplevelse, hvor hun har taget to eksaminer for at øge muligheden for at komme på en kunsthøjskole, men bliver efterfølgende gjort opmærksom på, at hendes faglige niveau ikke er højt nok, på trods af at hun havde klaret sig godt til eksaminerne. Det giver hende en følelse af modløshed, og hun siger: ”Men det kunne være lige meget jo, fordi at de andre sagde, at det var alt for højt oppe.” (I4:198). Det lader til, at den manglende anerkendelse af hendes indsats har fået hende til at tvivle så meget på egne evner, at hun i stedet har valgt at gå ad andre veje.

I4 forklarer endvidere, at hun har deltaget i et vejledningsmøde, hvor målet var at blive afklaret med, hvad hun gerne ville, hvor hun fortæller:

“(…) han fortalte rigtig meget om sådan, at det er mange af de ting (…) Det kan du faktisk ikke. Og det er fordi, at øh, han gav mig sådan ikke rigtig en grund. Men det var nok fordi, at (…) Ja, jeg har autisme og ADD, men der er ikke sådan en bestemt grund til, hvorfor. Han sagde bare, jeg ikke kunne, og jeg skulle have et arbejde, hvor jeg skulle bare sætte kasser på plads i en fabrik og sådan noget.” (I4:205)

Citatet viser en tydelig holdning eller forventning til, at I4 ikke besidder nogle nævneværdige færdigheder, og at hun ikke dur til andet end at sætte kasser på plads på en fabrik. Dette er dybt miskrediterende, og som Honneth forklarer, har det også haft indflydelse på I4s selvværdsfølelse. Honneth forklarer, at når vi mennesker bliver afvist, kan det beskadige vores *jeg-ideal*, hvilket kan gøre os ude af stand til at gennemføre vores handling. Dette synes at gøre

sig gældende hos I4, som forklarer, at: “(...) det gjorde rigtig ondt. Det var også en af de tidspunkter, hvor jeg var sådan “okay, jeg tror bare jeg giver op på mine ønsker.” (I4:206).

I4 pressede lidt på og kom med andre forslag, og hun spørger i den forbindelse, om der er mulighed for at komme i praktik, men får at vide, at:

“(...) det kan jeg bare ikke, fordi der er nogle præmisser, man skal have, for at kunne tage sådan en praktik, og det var det samme også med kunsthøjskole og sådan noget, jeg kunne bare ikke, og det var også det samme med øh, ja, hvis jeg skulle tage en bachelor (...) Det kunne jeg heller ikke, og der var ikke noget (...) med, at “jamen, hvad nu hvis nogen faktisk hjalp mig i stedet for at sige, at jeg ikke kunne?” Det kom han ikke noget med.” (I4:206).

I citatet fremlægger vejlederen en klar forventning til, at I4 ikke har de færdigheder, der skal til for at komme på en kunsthøjskole og ej heller i praktik. Som det fremgår af citatet ovenfor, udtrykker vejlederen en klar holdning om, at I4 ville egne sig bedst til at sætte kasser på plads på en fabrik. Denne miskendelse eller måske endda ydmygende udtalelse har haft negative konsekvenser for I4s selvværd, som lader til at have lidt skade, idet hun er blevet modløs og har mistet troen på, at hun kan lykkes med at finde sin plads i samfundet og på arbejdsmarkedet.

Det er naturligvis uvist, hvad vejlederen har tænkt og hvilken viden, han har handlet ud fra. På den ene side, kan det skyldes manglende viden om de mange forskellige hjælpemidler der kan anvendes i uddannelsessammenhæng, men det kan tillige være en forståelse for, hvilke og hvor mange ressourcer, uddannelsesstederne har til at hjælpe studerende som I4. Men uanset om det er det ene eller det andet, har det haft indflydelse på I4's syn på egne evner. Hun har indfundet sig under de vilkår, hun bliver præsenteret for, idet hun tør ikke sige nogle imod. Hun accepterer således, når autoritetspersoner, som hun formodentligt anser vejlederen for at være, uden begrundelse fortæller hende, at hendes drømme og ønsker ikke kan lykkedes. I4 fortæller, at hun føler:

“[red. at det er] håbløst, at der er ikke nogen, der kan hjælpe mig. At øh, jeg kan ikke gøre noget bedre for at kunne komme opad i de her forskellige steder (...) det hele det så bare lidt sort ud. Fordi når nogen når en som er højere end mig eller mere i højere rang, vil jeg sige. Hvis de siger noget til mig, så ved jeg, at det er nok rigtigt, det de

siger, så det er jo lidt lige meget, hvad jeg egentlig har at byde på. Så der var ikke nogen motivation til overhovedet at søge på noget, fordi hvor skulle jeg søge hen, når det var, at jeg havde spurgt om de ønsker, jeg havde brug for?” (I4:206+207)

Citatet viser tydeligt, at I4 har en oplevelse af, at det er lige meget, hvad hun har at byde på. Vejlederen har udtrykt, at hun ikke dur til noget, og da hun anser vejlederen for at være en autoritetsfigur, fik det hende til at acceptere denne fordom og noget tyder på, at hun valgte at internalisere denne fordom og dermed påtager sig hans holdninger, hvormed hun har vurderet sine egne evner og færdigheder på baggrund af vejlederens vurdering. Det lader til, at I4 har indtaget en *hvorfor prøve* indstilling til det at tage en uddannelse, som afstedkommer af en manglende tro på, at hun kan lykkes med sine drømme.

I modsætning hertil fortæller I3 om en episode, hvor hun næsten mener, at det kan blive for anerkendende, hvor hun har haft en oplevelse af, at have søgt råd og vejledning, hvor det ikke har været gavnligt, idet hun har følt, at de ikke har været helt realistiske omkring mulighederne for at klare arbejdsopgaverne, når I3 sidder i kørestol.

“Så jeg har egentlig altid godt kunne tænke mig at være inden for sygehuset (...) så har jeg været til det der Den Hvide Verden, hvor jeg sådan har gået rundt og så har jeg måske spurgt om nogle ting, hvor jeg godt har kunne tænke mig at høre noget mere. Og altså det var blandt andet jordemoderuddannelsen og radiografuddannelsen og sådan hvor de har sagt “Det tænker jeg da sagtens, du kan.” Men måske de har været grebet af momentet, altså af, at man har stået der og de jo selvfølgelig gerne ville.. De vil jo ikke udelukke, altså folk ville jo ikke erkende eller måske sige til en i kørestol eller en med et handicap, det det tror jeg, desværre ikke, du kan.” (I3:164).

Citatet viser, at I3 har en opfattelse af, at det også kan blive mere optimistisk end realistisk, hvilket for hende har en negativ effekt. Jeg får lyst til at trække tråde til Goffmans teori, hvor han netop forklarer, at de miskrediterede kan opleve en manglende “bemærkning af deres synlige stigma”, hvilket skaber en spændingsfyldt situation - især for den stigmatiserede. Det er uvist, om deres svar skyldes, at de forsøger at se bort fra I3s synlige stigma, og i stedet fokuserer på de muligheder I3 ville have, såfremt hun ikke sad i kørestol, eller om de svarer af høflighed for ikke at såre hende ved at undlade at fortælle, at der er nogle ting i jobbeskrivelsen,

der kræver at man kan gå og stå i længere tid ad gangen. Uagtet hvad årsagen til deres svar har været, har det for I3 føltes som om, de har været for urealistiske omkring hendes muligheder for at blive enten jordemoder eller radiograf. At I3 ikke har valgt at lytte til de fagprofessionelle, som hun har søgt råd hos, forventes ikke at skyldes et lavt selvværd, men nærmere et ønske om at opnå succesoplevelser, hvorfor I3 ikke har villet påbegynde en uddannelse, som hun forventer, vil bringe nogle arbejdsopgaver, som hun ikke kan varetage på grund af sit handicap.

Som nævnt tidligere har fremtidige jobmuligheder betydning for I1s valg af uddannelse. I1 siger:

“Nu er der jo en ret træls statistik. Jeg tror, det er omkring. Jeg kan ikke huske, hvad det er for alle synshandicappede, men omkring blinde, der mener jeg, det er noget omkring 90%, der står uden for arbejdsmarkedet” (I1:80).”

I citatet fremgår det, at op mod 90 procent af mennesker, som er blinde, står udenfor arbejdsmarkedet, hvilket er en statistik I1 risikerer at blive en del af, som følge af hendes synshandicap. Hun har forklaret, at hun har været bekymret for, om hun ville være i stand til at finde arbejde efter sin uddannelse, hvilket i tillæg hertil, har fået hende til at tænke på, om det overhovedet er værd at tage en uddannelse, hvis hun alligevel ender med ikke at kunne bruge sin uddannelse:

“Jeg har tænkt det i forhold til de her statistikker, med hvor svært det faktisk er for os at få et arbejde. Fordi så tænker jeg jo, “jamen er det så det værd?” Er der nogen grund til, at jeg kæmper mig igennem alt muligt, for alligevel ikke at kan bruge det til noget som helst? For alligevel bare at ende på kontanthjælp resten af mit liv? Det vil jo da være et skrækscenarie.” (I1:94).

I1 betegner risikoen for at ende som arbejdsløs som et skrækscenarie, hvilket viser hvor brændende hun ønsker at blive en del af det arbejdende fællesskab i samfundet. I1 er bekendt med, at offentlige instanser er forpligtet til at ansætte mennesker med et handicap. Dette forklarer hun, har indgået i overvejelserne om at starte på sin uddannelse. I1 har været lidt rundt omkring nogle forskellige mulige uddannelser, før hun valgte at søge informationer om og muligheder for at starte på Socialrådgiveruddannelsen. Hun fortæller:

“(…) jeg ved, at der er der en del andre blinde, som også har uddannet sig til socialrådgivere, og jeg ved, at der er nogle af dem, der har fået job bagefter. Også fordi, der er, jeg ved ikke om der er gode jobmuligheder, men der er i hvert fald jobmuligheder ved kommunerne, for eksempel, som jo altså, forsøger at tage. Altså de skal tage nogle med handicaps ind og sådan noget.” (I1:80).

I citatet ses det, at I1's valg om at starte på Socialrådgiveruddannelsen blandt andet er præget af kendskabet til at andre blinde har lykkedes med at finde arbejde inden for området og samtidig forklarer hun, at det er et område, hun har interesse i, hvilket naturligvis også har stor indflydelse på hendes valg.

Ovenstående analyse belyser den betydning anerkendelse fra samfundet og fællesskabet har. Informanterne har hver især givet udtryk for, at de i et eller andet omfang har oplevet at blive miskendt i forskellige sammenhænge, hvilket har øvet større indflydelse på nogle af informanternes end andre. Særligt hos I1 og I4 ses det, at de i højere grad har internaliseret de fordomme og miskendelser, de er blevet mødt med, mens I2 og I3 i mindre grad har virket påvirket af deres oplevelser. Dog har det for alle informanter været udfordrende at blive mødt af miskendelse og for er også blevet tydeligt gennem analysen, at de har oplevet, at det har haft en indvirkning på deres selvværd.

Stigmatisering og fordomme

Anden del i analysen berører *Stigmatisering og fordomme* og inddeles i to underafsnit, hvor jeg først vil belyse, hvordan stigmatiserende holdninger i de to dokumenter kommer til udtryk gennem udtalelser og statistikkerne fra DH og DCHs analyse. Jeg vil sammenholde disse stigmatiserende holdninger med udtalelser fra informanterne, til at underbygge hvilken betydning mødet med stigmatiserende holdninger har for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. slutteligt vil jeg belyse, hvorledes mødet med stigmatiserende holdninger påvirker informanternes selvbillede.

Hvordan ser stigmatiserende holdninger ud?

Goffman forklarer, at stigmatisering sker på baggrund af måden samfundet inddeler mennesker på, på baggrund af nogle egenskaber, der opfattes som udpræget og naturlige for medlemmerne i en bestemt gruppe. Menneskers sociale status baseres og kategoriseres således

på baggrund af deres udseende. Med andre ord tillægges mennesker en tilsyneladende social identitet på baggrund af deres udseende, mens den faktiske identitet bygger på de egenskaber, som mennesket besidder.

I afsnittet ovenfor blev miskendelse af informanterne belyst og sammenholdt med resultater fra analysen af DH og DCH, som rummer stigmatiserende holdninger om mennesker med et handicap. I dette afsnit vil disse stigmatiserende holdninger, og hvordan de kommer til udtryk blive belyst og sammenholdt med citater fra informanterne, som led i at forstå, hvordan stigmatisering af mennesker med et handicap kommer til udtryk, og hvordan det påvirker deres selvbillede.

I analysen af DH og DCH fremgår det blandt andet, at: “En tredjedel af den danske befolkning mener, at de fleste danskere behandler mennesker med handicap som mindre værd.” (Danske Handicaporganisationer, 2023:13), mens “4 ud af 10 i den danske befolkning mener, at de fleste danskere ignorerer mennesker med handicap” (Danske Handicaporganisationer, 2023:12). Goffman forklarer at stigmatisering forekommer som følge af den måde, samfundet inddeler mennesker på baggrund af deres udseende. Citaterne giver således udtryk for, at der er en udbredt forståelse i samfundet af, at mennesker med et handicap har lavere social status, idet der hersker en forståelse af, at de behandles som mindre værd og samtidig bliver ignoreret i samfundet. Implicit rummer citaterne endvidere en grad af social udstødelse, idet mennesker med et handicap menes at blive ignoreret og behandlet som mindre værd.

Analysen belyser endvidere, at der er forskel på, hvad danskerne opfatter som et handicap. De skriver: “Generelt er det især de fysiske funktionsnedsættelser, som danskerne opfatter som handicap, mens de usynlige funktionsnedsættelser under kognitive, psykiske og sensoriske funktionsnedsættelser i mindre grad opfattes som handicap “ (Danske Handicaporganisationer, 2023:23). Dette citat er interessant set i lyset af, at Goffman forklarer at stigmatisering sker på baggrund af måden mennesker ser ud på. Ovenstående citat fremhæver, at psykiske (usynlige) handicaps ikke anses som værende et handicap. Det kan formodes, at det skyldes, at disse mennesker ikke besidder de egenskaber, som af samfundet opfattes som naturlige og udpræget i gruppen af mennesker med handicap.

Dette synes at kan spores i et citat fra analysen af Tænketaank Perspektiv, hvor: “[red. en af

interviewpersonerne] fortæller, at det er nemmere at tale om hendes fysiske udfordringer end hendes psykiske, da hun oplever, at der er et større stigma omkring psykiske problemer. “(Tænk tanken Perspektiv, 2019:32). Citatet rummer flere perspektiver. Interviewdeltageren forklarer, at hun oplever, at der er et større stigma omkring psykiske problemer, hvilket understøttes af Sundhedsstyrelsen og Corrigan, som forklarer, at der hersker en opfattelse af, at mennesker med et psykiske handicap er farlige, utilregnelige eller dovne. Endvidere kan en årsag til, at det er lettere at tale om fysiske handicaps skyldes, at disse ofte er synlige, hvormed bæreren af dette stigma lettere passer ind i de kategorier, af mennesker med handicap, som dem hun interagerer med allerede er bekendt med. Sagt på en anden måde, så kan det skyldes, at de fysiske handicaps er lettere at definere, mens de psykiske handicaps er en abstrakt størrelse, der kan være vanskelig at kategorisere på baggrund af udseende.

Andre interviewdeltagere i analysen af Tænk tanken Perspektiv forklarer ligeledes, hvordan det at have et psykisk handicap kan være en udfordring på studiet. Det forklares om en af interviewdeltagerne at: “Til at starte med, var hun ikke åben om sin funktionsnedsættelse på studiet, grundet en bekymring om at blive udstødt fra holdet og blive stemplet som “den syge, der er besværlig at have med i gruppearbejde””(Tænk tanken Perspektiv, 2019:32.). mens en anden fortæller, at: “Det er en vægtskål jeg skal sidde og vurdere, for når jeg først har fortalt det, så jeg kan jeg ikke tage det igen.”” (Tænk tanken Perspektiv, 2019:30). Interviewdeltagerne giver her udtryk for, at de stigmatiserende holdninger er noget, der fylder meget i deres overvejelser om at være åbne om deres handicap. De udtrykker en frygt for at blive stemplet med et label, som de ikke kan slippe af med igen, hvor de risikerer social udstødelse. En anden interviewdeltager forklarer, hvordan det har været nødvendigt at insistere på sine evner til at gennemføre en uddannelse:

“ (...) har det altså været afgørende, at hun har haft overskud til selv at insistere på, at man godt kan finde et praktikforløb, der kan fungere sammen med hendes funktionsnedsættelser, ligesom hun også har skulle have selvtillid til at insistere på sin evne til overhovedet at gennemføre sin uddannelse”(Tænk tanken Perspektiv, 2019:59).

Citatet viser både en miskendelse i form af, at interviewdeltageren har skullet insistere på, at hun besidder evnerne til at gennemføre en uddannelse, og samtidig rummer det stigmatisering

omkring mennesker med et handicaps manglende evner til at tage en uddannelse. Som det blev forklaret i afsnittet, *Den manglende anerkendelse og spill-over til stigmatisering*, ovenfor er der en udbredt forståelse af, at mennesker med et handicap ikke vil få samme gavn af en uddannelse og som det blev forklaret i I1s tilfælde, ikke vil kunne tage en uddannelse med de behov, hun har. Det tyder derfor på, at stigmatiseringer og fordomme er sejlivet og således også er svære at ændre på.

Informanterne i dette speciale har ligeledes oplevet at være mødt af stigmatiserende holdninger. eksempelvis forklarer I3, at:“(…) man skal helt sikkert bevise nogle flere ting, når man sidder i kørestol og bare har et handicap generelt. Fordi samfundet nok bare er blevet sådan at, man kommer i kasser. “ (I3:154). I3 fortæller, at hun føler, at hun skal yde en ekstra indsats, når man sidder i kørestol eller generelt har et handicap. Hun fortæller videre, at der tillige hersker et generaliserende syn på mennesker, der sidder i kørestol:

“Altså så bliver det generaliseret omkring, at det er sådan, at man er i kørestol. Og du kan heller ikke tænke ret godt, når du sidder i en kørestol. Du er faktisk ikke så klog. Altså det er i hvert fald sådan det bliver.“ (I3:154).

I3 fortæller, at hun mener, at der er en udbredt forståelse af, at alle der sidder i kørestol er ens og faktisk ikke så kloge. Det er dog ikke noget, hun selv har erfaret at blive mødt med, hvilket hun mener er fordi, hun ellers ser helt almindelig ud:”Det har jeg faktisk ikke oplevet at de gør, og det er jo selvfølgelig måske også fordi jeg egentlig ser meget velfungerende ud.” (I3:172). Dette citat, hvor I3 forklarer, at hun er bekendt med disse stigma om mennesker i kørestol, men ikke selv har oplevet at være mødt med dem, kan som hun selv fremhæver, skyldes at hun ser almindelig og velfungerende ud, hvorfor det kan tænkes, at hun ikke placeres i den kategori af mennesker i kørestol, som hun selv beskriver. Dette betyder formentlig også, at I3s selvbillede ikke har lidt skade af disse generaliserende fordomme om mennesker i kørestol, hvorfor det ikke har haft betydning for hendes valg om at påbegynde en uddannelse.

I1 forklarer, hvordan hun som barn oplevede at blive overset af andre mennesker, som i stedet henvendte sig til hendes mor frem for til I1. Hun forklarer selv, at hun tror, at:

“(…) det er den her usikkerhed. Det er jo folks egne fordomme. Folk de har en eller

anden idé om, at altså det er ligesom - man møder også sommetider nogen, jeg kan huske, især når, da jeg var barn, faktisk, hvis jeg gik sammen med min mor, så valgte de at tale til hende *om* mig i stedet for *til* mig - som om at jeg var døv også. (...) folk har nogle underlige forestillinger på en eller anden måde. Jeg ved ikke præcis, hvad det er, der gør det.“ (I1:82).

I citatet fremgår det, at folk tidligere har antaget, at, når hun er blind, så må hun også være døv, og i stedet for at tale til hende direkte, har hun oplevet, at de i stedet har henvendt sig til hendes mor, selv om det har omhandlet I1. I1 giver således udtryk for, at føle sig overset, og måske endda usynlig, idet hendes handicap har givet andre en opfattelse af, at hun fejler mere end hun gør og som derfor vælger ikke at interagerer med hende. der kan således siges at være en forskel mellem den faktiske sociale identitet, og den tilsyneladende sociale identitet, som tillægges I1 i disse situationer. Det er vanskeligt at afgøre, i hvilken grad disse erfaringer har øvet indflydelse på I1 selvbillede, men da det er erfaringer, hun har taget med sig videre i livet, må det formodes, at det har gjort indtryk på hende, selvom det ikke lader til, at have haft betydning for hendes valg om at påbegynde en uddannelse.

Selvstigmatiseringens kræfter

Selvstigmatisering er noget, der kan opstå som følge af mødet med fordomme og stigmatiserende holdninger fra vores omgivelser. Goffman og Corrigan forklarer endvidere, at stigmatiserende holdninger påvirker menneskers selvbillede, idet de mennesker, der oplever stigmatisering kan påtage disse stigma og internaliserer dem, til et punkt hvor det fører til lavt selvværd, ændret adfærd, social isolation, udstødelse eller en manglende tro på, at de kan lykkes.

I analysen af Tænk tank Perspektiv, fremgår det, at flere af interviewdeltagerne som resultat af deres funktionsnedsættelse skal yde en ekstra indsats for at bevise, at de faktisk besidder evnerne til at klare deres studie. Det forklares som følgende:

“(...) størstedelen af interviewdeltagerne oplever, at deres funktionsnedsættelse betyder, at de skal knokle hårdt og endnu hårdere end deres medstuderende. De knokler for at klare studiet, men nogle knokler også for at vise, at de kan præstere på trods af de udfordringer deres funktionsnedsættelse medfører” (Tænk tanken Perspektiv, 2019:20.).

Citatet viser, at udover at de skal arbejde hårdere end deres medstuderende som følge af deres funktionsnedsættelse, som for nogle kræver længere forberedelsestid enten på grund af behovet for hjælpemidler eller at studiet er ressourcekrævende og sammen med deres funktionsnedsættelse, kan dette virke drænende for de unge. En af interviewdeltagerne forklarer:

“Den stempeling med det mærke, jeg følte, at jeg fik i gymnasiet, den har måske påvirket mig på den led, at jeg kæmper endnu hårdere. Jeg knokler endnu mere. Jeg gør rigtig mange ting for at bevise det modsatte. Altså den der stædighed, den, tror jeg, helt klart har pustet til det for mit personlige vedkommende. Altså der er fandme ikke nogen, der skal sætte et label på mig, der er ikke nogen, der skal sige noget om mig på den måde. Eller putte mig i kasse.” (Tænketanken Perspektiv, 2019:20)

Interviewdeltageren udtrykker her at være blevet mærket i gymnasiet, hvilket har haft stor indflydelse på det selvbillede interviewdeltageren har. Det kan udledes, at det ikke har ført til en manglende tro på egne evne, men nærmere har været motiv for en kamp om anerkendelse for de evner og færdigheder interviewdeltageren besidder. Det fremgår tydeligt, at interviewdeltageren ønsker at kæmpe for at blive og anerkendt for sin faktiske sociale identitet og ikke den tilsyneladende sociale identitet, som interviewdeltageren fortæller at blive stemplet med i gymnasiet.

Hos I1 findes en lignende udtalelse. I1 forklarer ligeledes, at hun har en følelse af, at hun skal bevise at hun godt kan. I et tidligere afsnit fremgår det, at I1 tidligere har oplevet, at hendes evner bliver miskendt, både i form af Studienævnetsformanden, der ikke mente at hun var i stand til at tage en uddannelse, med de behov, hun har, men også i tilfældet medI1 fortæller således at:

“Jamen jeg tror, det er den her med at bevise. Altså jeg føler, jeg skal bevise noget. Jeg føler, jeg skal bevise, at jeg godt kan, og måske også føler, jeg skal... Fordi jeg jo godt ved, at der måske er nogen... i virkeligheden, måske mindre ting som jeg skal have hjælp til, men føler, jeg kan gøre gengæld på en eller anden måde. Så jeg. Jeg er ligesom også ... Og så tror jeg, det er en frygt for, at folk tænker “ej hun er for besværlig, jeg

gider hende ikke” “ (I1:93).

I1 forklarer i citatet, hvordan hun føler, at hun er nødt til at bevise, at hun godt kan samtidig med, at hun føler, at hun skal gøre gengæld for at nogle omkring hende, skal hjælpe hende med småting. I1 forklarede indledningsvis, at hun næsten er helt blind, hvilket betyder, at hun kan have behov for hjælp til at finde nye lokaler, hvis der sker ændringer. Hun er derfor bevidst om sine begrænsninger og behov for hjælp, hvilket giver hende en følelse af at stå i gæld til andre, for at undgå at blive til besvær, da hun er bange for, at det vil føre til social udelukkelse.

I et tidligere afsnit berørte jeg den miskendelse, som I4 oplevede i mødet med en vejleder, der fik hende til at tvivle så meget på sig selv, at hun i situationen blev modløs og internaliserede fordommene og vejlederens opfattelse af hendes evner. I4 forklarer, hvordan hun endte med at give op på sine drømme, da hun følte:

“[red. at det er] håbløst, at der er ikke nogen, der kan hjælpe mig. At øh, jeg kan ikke gøre noget bedre for at kunne komme opad i de her forskellige steder (...) det hele det så bare lidt sort ud. Fordi når nogen når en som er højere end mig eller mere i højere rang, vil jeg sige. Hvis de siger noget til mig, så ved jeg, at det er nok rigtigt, det de siger, så det er jo lidt lige meget, hvad jeg egentlig har at byde på. Så der var ikke nogen motivation til overhovedet at søge på noget, fordi hvor skulle jeg søge hen, når det var, at jeg havde spurgt om de ønsker, jeg havde brug for?” (I1:206+207)

Jeg forklarede da, at *“citatet viser tydeligt, at I4 har en oplevelse af, at det er lige meget, hvad hun har at byde på. Vejlederen har udtrykt, at hun ikke dur til noget, og da hun anser vejlederen for at være en autoritetsfigur, fik det hende til at acceptere denne fordom og noget tyder på, at hun valgte at internalisere denne fordom og dermed påtager sig hans holdninger, hvormed hun har vurderet sine egne evner og færdigheder på baggrund af vejlederens vurdering. Det lader til, at I4 har indtaget en hvorfor prøve indstilling til det, som afstedkommer af en manglende tro på, at hun kan lykkes med sine drømme.”*

Ovenstående citat og behandling frembringer en forståelse af, at det har haft en stor indvirkning på I4 selvbillede og selvværd. Hun vælger at acceptere den fremstilling, som vejlederen har, hvormed hun bliver modløs og frustreret men indtager alligevel den tilsyneladende sociale

identitet, som vejlederen har af hende, og I4 vælger derfor ikke at forfølge sine drømme om at komme ind på en kunsthøjskole.

Kapitel 5

Konklusion

Ovenstående analyse af, hvilken betydning anerkendelse fra samfundet og fællesskabet, samt mødet med stigmatiserende holdninger har for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse viser at, særligt anerkendelse i den personlige sfære har haft stor indflydelse på I2 og I3s valg om at påbegynde en uddannelse.

I analysen har jeg behandlet betydningen af anerkendelse fra familie og venner, fra samfundet og fællesskabet samt effekterne af den manglende anerkendelse herfra. Det har ledt til en forståelse af, at særligt anerkendelse i den personlige sfære har stor betydning for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. Som Honneth forklarer, er det i disse relationer, vi etablerer vores grundlæggende selvtillid, hvilket også er blevet udtrykt hos informanterne, I2 og I3, som forklarer, hvordan opbakning, tillid til og troen på, at informanterne godt kan lykkes med deres drømme og ønsker, samt at de ikke er blevet holdt tilbage har haft en styrkende effekt på deres selvværd, hvilket videre er blevet styrket gennem livet, hvor de har oplevet positiv anerkendelse fra andre, eksempelvis når de har gennemført en uddannelse. Det lader derfor til, at anerkendelse i den personlige sfære er særdeles vigtig for de unges tro på, at de kan gennemføre en uddannelse.

I4 har ikke taget en uddannelse og fortæller også, at hun har nogle vanskeligheder ved at gøre det. Hun ønsker at tage en uddannelse på en kunsthøjskole, men dette har ikke kunne lade sig gøre, idet hendes faglige niveau ikke er højt nok og hun er blevet fortalt, at der er langt op til det faglige niveau, hun skal være på, for at komme ind. I4 har mødt nogle udfordringer og ikke mindst nogle fordomme om hendes evner, og hvad hun med sine diagnoser er i stand til. Disse fordomme lader til at have haft en negativ påvirkning på I4s selvværd og tro på, at hun godt kan lykkedes med at komme ind på den uddannelse, hun gerne vil, hvilket har fået hende til at opgive sin drøm om at komme på kunsthøjskole. I4 deltager i stedet i nogle forskellige praktikforløb som led i at blive afklaret med, hvad hun skal fremadrettet. I4 udtrykker et ønske om at komme til at bidrage til samfundet, for at komme til at føle sig som en del af det normale samfund, som hun kalder det, hvorfor hun deltager i disse praktikforløb. Det lader sig

vanskeligt forklarer, om anerkendelse af I4s evner og færdigheder alene vil kunne styrke hendes selvværd nok, til at hun får troen på, at hun kan lykkedes med at komme på kunsthøjskole. Dette udledes af en forståelse af, at I4s diagnoser tillige er tæt relateret til et lavt selvværd, hvorfor det kan forventes at have en betydning for hendes manglende tro på, at hun kan lykkedes med at komme på kunsthøjskole.

Betydningen af anerkendelse fra samfundet og fællesskabet synes at være lidt mere divergerende. Eksempelvis har I2 og I3 i højere grad haft positive oplevelser, hvilket som nævnt ovenfor kan skyldes at I2 og I3 har etableret en grundlæggende selvtillid og højt selvværd, samt selvrespekt, det gør det nemt for dem at indgå i fællesskaber og i samfundet.

For I1 har betydningen af anerkendelse i den solidariske sfære vist sig at indbefatte flere fordomsfulde oplevelser, og ikke mindst bragt usikkerhed om I1 fremtidsmuligheder. I1 har oplevet, at hendes evner og færdigheder er blevet miskendt, på baggrund af fordomme om hendes tilsyneladende sociale identitet, hvilket har haft en negativ påvirkning på I1s tro på, at hun kan tage en uddannelse. Endvidere fortæller I1 om udfordringerne med at få et job som blind, hvilket har fået hende til at tvivle på, om det overhovedet var værd at tage en uddannelse, med så stor risiko for at ende som en del af en ærgerlig statistik over blinde, der står uden for arbejdsmarkedet. Som det blev tydeligt i analysen, hersker der nogle fordomme om mennesker med et handicap, hvilket kan være medvirkende til den høje arbejdsløshedsrate for blinde. Eksempelvis kan det fremhæves, at 57% af danskerne mener, at mennesker med et handicap har begrænsede eller ingen muligheder for at tage en uddannelse eller komme i arbejde. Sammenholdt med I1's udtalelser om statistikken over blinde, som er arbejdsløse, kan det udledes, at der menes at være nogle barrierer som for medarbejdere og ledere kan være svære at finde løsninger på. I1 fremhæver uvidenhed og bekymringen for, at det bliver omkostningsfuldt for virksomheden, som mulige årsager til at de er tilbageholdende. Med andre ord, kan det siges, at der hersker nogle forudindtaget holdninger og meninger om mennesker med et handicap, som kan gøre det vanskeligt at blive en del af det arbejdende fællesskab, hvis man har et handicap.

Dog kan det konkluderes, at I1 på trods af sin tvivl og sine bekymringer for, om en uddannelse vil være spildt arbejde, har valgt at påbegynde en uddannelse alligevel. Derfor må det tolkes, at lysten til at blive en del af det arbejdende fællesskab, hvor vanskelig det end kan blive, er værd for hende og ikke mindst de øvrige informanter at kæmpe for, da det er mere meningsgivende for dem end at vælge en passiv rolle, hvor de giver op på forhånd.

I dokumenterne ses ligesom hos informanterne i dette speciale, at flere har oplevet at blive mødt af stigmatiserende holdninger og fordomme, og ligeledes oplevet, at de i højere grad skal arbejde hårdere end andre, for at klare sig igennem studiet. Men som det blev belyst i analysen, har interviewdeltagerne og respondenterne i analysen af Tænk tanken Perspektiv både påbegyndt en uddannelse, og nogle har forklaret, at stigma og fordomme ikke skal få lov at være betydende for deres muligheder. Det kan dermed siges, at informanterne i dette speciale, samt interviewdeltagerne fra analysen af Tænk tanken Perspektiv har brugt fordommene som motiv for en kamp om at blive anerkendt. For at blive anerkendt for deres faktiske sociale identiteter og ikke lade sig determinere af andres fordomme om hvordan de er og bør være.

Afsluttende skal det bemærkes, at der kan være forskel på, om unge med et handicap har et fysisk eller psykisk handicap. Som nævnt i sammenhæng med I4 forklares det, at lavt selvværd er tæt relateret til nogle diagnoser, hvilket formodes at have indvirkning på deres grundlæggende selvværd. Dog skal det også nævnes, at det ikke gør sig gældende i alle tilfælde, hvorfor det konkluderes at anerkendelse og mangel herpå bestemt har en mærkbar effekt på vores selvværd og tro på, at vi kan lykkes med vores drømme, mens mødet med stigmatiserende holdninger og fordomme i mindre grad får en indflydelse på, valget om at påbegynde en uddannelse. Det kan således konkluderes, at i nærværende speciale har anerkendelse i den personlige sfære stor betydning for unge med et handicaps valg om at påbegynde en uddannelse. Endvidere er det styrkende for de unges selvværd at blive anerkendt i fællesskaber, mens mødet med stigmatiserende holdninger i lavere grad har indflydelse på, om unge med et handicap vælger at påbegynde en uddannelse.

Kapitel 6

Diskussion

Analysen fandt, at unge med et handicap i høj grad oplever både miskendelse og fordomme, i relation til deres handicap og at dette har en negativ indvirkning på deres selvværd.

Det er blevet udtrykt, både i dokumenterne og i interviewene i dette speciale, at de mærker frustration over ikke at blive mødt som ligeværdige og samtidig bliver de kede af at føle sig udenfor samfundet. Det har dog vist sig ikke at have nævneværdig betydning for, om unge med et handicap vælger at påbegynde en uddannelse. Eller har det?

I analysen blev det tydeligt, at især unge med et psykisk handicap i højere grad oplever, at deres handicap er forbundet med megen stigma, og flere af dem udtrykte, at de i høj grad følte, at de skulle kæmpe mere og hårdere end deres medstuderende. I analysen af Tænketaank Perspektiv, blev det tydeligt, at særligt unge med et psykisk handicap eller funktionsnedsættelse oplevede en manglende forståelse for deres handicap fra de andre på deres studie og samtidig også en miskendelse af deres evner, idet nogle af dem oplevede, at i forsøget på at udvise forståelse for deres situation, endte det i stedet med at føles som om interviewdeltagerne bliver rost for hverdagsting, hvilket ikke er ønsket.

Flere af interviewdeltagerne, der indgik i denne analyse, forklarede tillige, at de finder det vanskeligt at blive en del af fællesskabet, hvormed nogle fravalgte det selv. For en stor del af respondenterne fra analysen af Tænketaank Perspektiv gjorde det samme sig gældende. Dette kan tolkes som et forsvar mod en følelse af udstødelse, og samtidig ligger det op af anden empiri, der ligeledes har fundet en relation mellem unge med et psykisk handicap og deres deltagelse i sociale fællesskaber. Indledningsvis i nærværende speciale fremgår det, at flere unge med et handicap fravælger at deltage i sociale aktiviteter, da det oftest er ressourcekrævende nok blot at komme igennem studiet. Endvidere fremgår det i analysen af Tænketaank Perspektiv, at unge med et psykisk handicap oplever, at andre medstuderende anser deres hjælpemidler som snyd. De skal således både forholde sig til andres meninger og holdninger om dem, og forsøge at klare sig igennem studiet uden megen tro på, at de kan lykkes hermed. Det at have en psykisk funktionsnedsættelse lader således til i højere grad at blive præget af de stigma og fordomme, som de møder.

I nærværende analyse har det ikke været muligt at indsamle nok empiri til at konkludere om mødet med anerkendelse fra samfundet og fællesskabet samt mødet med stigmatiserende holdninger har haft indflydelse på, om de unge med et psykisk handicap har påbegyndt en uddannelse. Litteraturen peger på, at det særligt er unge med et psykisk handicap, der i høj grad ikke får en uddannelse, endvidere viser litteraturen også, at unge med et psykisk handicap i højere grad er frafaldet studierne en eller flere gange.

Det kan derfor diskuteres, om analysens fund er udtryk for at anerkendelse og mødet med stigmatiserende holdninger reelt set ikke har nogen nævneværdig betydning, når det omhandler mennesker med et psykisk handicap. Gennem analysen ses der en tydelig forskel mellem

Informant 4 og de øvrige informanter, idet I4 i langt højere grad udviser et lavt selvværd og en manglende tro på, at hun kan lykkes. Som jeg berørte i konklusionen, kan dette lave selvværd være relateret til det psykiske handicap, da flere af disse er tæt relateret til et lavt selvværd. Endvidere blev det i analysen tydeligt at I2 og I3 har haft megen opbakning hjemmefra, hvilket har gjort, at den praktiske forholden til sig selv har gjort dem fortrolige med deres ressourcer, hvormed de har udviklet et højt selvværd, og en tro på, at de godt kan lykkes og endvidere, styrket dem til at indgå i fællesskaber og samfundet. Det lader derfor til, at selvværd er en væsentlig faktor for de unge, når det kommer til troen på, om de kan tage en uddannelse.

Jeg vil derfor slutte af med en åben diskussion, og konklusion af, hvorvidt det at have et henholdsvis fysisk og psykisk handicap kan sidestilles i lige netop en undersøgelse som denne, eller om det nærmere kræver en adskilt analyse, hvor informanterne i vid udstrækning holdes adskilt på baggrund af den type handicap, de har.

Litteraturliste

- Amilon, A., Østergaard, S. V., & Olsen, R. F. (2020). *Mennesker med handicap - Hverdagsliv og levevilkår 2020*. København: VIVE og forfatterne.
- Andersen, L. B. (2012). Forskningskriterier. In L. Bøgh Andersen, R. Klemmensen, & K. Møller Hansen (Red.), *Metoder i statskundskab* (97-113). Hans Reitzels Forlag.
- Bedre Psykiatri. (U.Å.). *Viden om ADD*. Hentet fra ADD/ADHD: <https://bedrepsykiatri.dk/raad/viden-om-add/>
- Corrigan, P. W. (januar 2012). On the Self-Stigma of Mental Illness: Stages, Disclosure, and Strategies for Change. *La Revue canadienne de psychiatrie*, vol 57 (8), s. 464-469.
- Danske Handicaporganisationer. (3. december 2019). *Forside / Nyheder*. Hentet fra Handicapdag: Unge med handicap skal ind i fællesskaber: <https://handicap.dk/nyheder/handicapdag-unge-med-handicap-skal-ind-faellesskaber> -Tilgå analysen på følgende link: https://static1.squarespace.com/static/603625f99bf6674bc4d408cc/t/603f59ab1f7737469ab507bb/1614764513109/N%C3%B8dvendigt+for+nogle%2C+godt+for+alle+-+En+unders%C3%B8gelse+af+vilk%C3%A5r+for+studerende+med+funktionsneds%C3%A6ttelser+pa%C3%A6+lange+og+mellemlange+viderega%C3%A6nde+uddannelser_Perspektiv.pdf
- Danske Handicaporganisationer. (31. oktober 2019). *Forside / Nyheder*. Hentet fra NY RAPPORT: MANGE OPLEVER HANDICAP SOM HINDRING FOR AT TAGE EN UDDANNELSE: <https://handicap.dk/nyheder/ny-rapport-mange-oplever-handicap-hindring-tage-uddannelse>
- Danske Handicaporganisationer. (2023). *Danske Handicaporganisationer*. Hentet fra Danskernes syn på mennesker med handicap: <https://handicap.dk/danskernes-syn-paa-mennesker-med-handicap-anno-2023>

- Danske Handicaporganisationer.** (U.Å.). *Forside/Lokalafdelinger/Inspiration til politisk arbejde/ Unge uden job og uddannelse*. Hentet fra Danske Handicaporganisationer: <https://handicap.dk/lokalafdelinger/inspiration-til-politisk-arbejde/unge-uden-job-uddannelse>
- Danske patienter.** (6. november 2019). *Patienter bliver diskrimineret på arbejdsmarkedet*. Hentet fra <https://danskepatienter.dk/politik-presse/nyheder/patienter-bliver-diskrimineret-paa-arbejdsmarkedet>
- Det Centrale Handicapråd.** (2016). *Viden om holdninger og handicap*. Tryk Rosendahls.
- Det Centrale Handicapråd.** (2022). *Lederes og potentielle kollegaers holdninger til at arbejde sammen med mennesker med handicap*. Det Centrale Handicapråd.
- Det centrale handicapråd.** (U.Å.). *Holdninger til handicap*. Hentet fra <https://dch.dk/fakta-om-mennesker-med-handicap/holdninger-til-handicap>
- Elsassfonden.dk.** (U.Å.). *Viden om CP*. Hentet fra Hvad er cerebral parese?: <https://www.elsassfonden.dk/viden-om-cp/hvad-er-cp/>
- Fraser, N.** (2000). *Rethinking Recognition*. *New Left Review*.
- Goffman, E.** (2018). *Stigma Om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hagelund, L., Jensen, H. H., Bøgelund, M., & Nielsen, A.** (2015). *Befolkningens holdninger og handlinger i relation til personer med handicap*. Holte: Incentive.
- Honneth, A.** (2006). *Kamp om anerkendelse*. København : Hans Reitzels Forlag.
- Ingemann, J. H.** (2017). *Videnskabsteori for økonomi, politik og forvaltning*. Samfundslitteratur.
- Ingemann, J. H., Kjeldsen, L., Nørup, I., & Rasmussen, S.** (2019). *Kvalitative undersøgelser i praksis Viden om mennesker og samfund*. Samfundslitteratur.

Institut for Menneskerettigheder. (1. marts 2024). *Menneskerettigheder i Danmark*. Hentet fra Handicap og psykiatri: <https://menneskeret.dk/status/handicap-psykiatri>

Institut for Menneskerettigheder. (U.Å.). *Handicapkonventionen*. Hentet fra FN's Konvention om Rettigheder for Personer med Handicap: <https://menneskeret.dk/monitorering/internationale-rapporter/menneskerettighedskonventioner/handicapkonventionen#Pr%C3%A6mbel>

Josevski, A. (3. marts 2019). *Samfund*. Hentet fra Danmark er ét af blot seks lande, der har lige rettigheder på arbejdsmarkedet: <https://nyheder.tv2.dk/samfund/2019-03-03-danmark-er-et-af-blot-seks-lande-der-har-lige-rettigheder-paa-arbejdsmarkedet>

Krab, J., Thygesen, S., & Falster, E. (juni 2023). Andre betingelser Hverdagsliv med varierende funktionsevne, handicap og diagnoser. *Dansk pædagogisk tidsskrift*, s. 6-9.

Lynggaard, K. (2020). Dokumentmetode. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard, *Kvalitative metoder en grundbog 3. udgave* (s. 185-202). Hans Reitzels Forlag.

Marshall, T. H. (2003). *Medborgerskab og Social Klasse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Phil, M. D., Jensen, T. L., & Weber, M. (2022). *Unge med handicap står oftere uden job og uddannelse*. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Social- og Boligstyrelsen. (U.Å.). *Viden til gavn*. Hentet fra Autisme: <https://www.sbst.dk/handicap/autisme>

Sundhedsstyrelsen. (19. september 2023). *En af os*. Hentet fra Selvstigmatisering: <https://www.sst.dk/da/en-af-os/Livet-med-psykisk-lidelse/Selvstigmatisering>

Sundhedsstyrelsen. (20. september 2023). *En af os/Fakta og viden*. Hentet fra Hvad er stigmatisering?: <https://www.sst.dk/da/en-af-os/Fakta-og-viden/Stigmatisering>

- SVM Danmark. (31. oktober 2022). *SVMdanmark.dk/Presse*. Hentet fra Antallet af akademikere eksploderer i de kommende år: <https://smvdanmark.dk/presse/antallet-af-akademikere-eksploderer-i-de-kommende-%C3%A5r> + <https://smvdanmark.dk/analyser/temaanalyser/akademisering-af-arbejdsmarkedet-fortsætter>
- Tanggaard, L., & Brinkmann, S. (2020). Interviewet: Samtalen som forskningsmetode. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard, *Kvalitative metoder - En grundbog 3. udgave* (s. 33-64). Hans Reitzels Forlag.
- Thuesen, F., Amby, F., & Larsen, T. B. (5. april 2018). *Forskerne formidler*. Hentet fra Personer med handicap kan hjælpe med at løse manglen på arbejdskraft: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/personer-med-handicap-kan-hjaelpe-med-at-loese-manglen-paa-arbejdskraft/>
- Tyler, I., & Slater, T. (12. juni 2018). Rethinking the sociology of stigma. *SageJournals*, s. 721-743.
- Tænk tanken Perspektiv. (2019). *Nødvendigt for nogle, godt for alle - en undersøgelse af vilkår for studerende med funktionsnedsættelser på lange og mellemlange uddannelser*. Tænk tanken Perspektiv.
- Undervisningsministeriet. (2015). *Uddannelse - Dit barns fremtid*. Rosendahls – Schultz Grafisk.
- Videnscenter om handicap. (februar 2022). *Forside / Uddannelse / Uddannelse og unge med handicap i tal*. Hentet fra Videnscenter om handicap: <https://videnomhandicap.dk/handicap-uddannelse/uddannelse-og-unge-med-handicap-i-tal/>
- Videnscenter om Handicap. (2022). *Uddannelse og handicap Kortlægning af status, barrierer og virksomme indsatser*. Videnscenter om Handicap.
- Aalborg Kommune. (U.Å.a). *Hjem/Mit liv/Ung/uddannelse for unge*. Hentet fra Særligt tilrettelagt ungdomsuddannelse: <https://www.aalborg.dk/mit-liv/ung/uddannelse-for-unge/saerligt-tilrettelagt-ungdomsuddannelse>

Aalborg Kommune. (U.Å.b). *Om VUK/Dagligdagen på VUK.* Hentet fra Dagligdagen på VUK: <https://vuk.aalborg.dk/om-vuk-aalborg/dagligdagen-paa-vuk>

<https://handicap.dk/nyheder/ny-rapport-mange-oplever-handicap-hindring-tage-uddannelse>
(Danske Handicaporganisationer, 2019).